

P69

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

Романюк Людмила Василівна

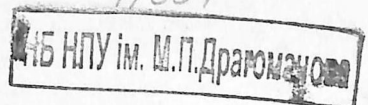
УДК 159.923.5:378.18(477)

ПСИХОЛОГІЯ СТАНОВЛЕННЯ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора психологічних наук

Київ – 2014

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі психодіагностики та клінічної психології факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України

Науковий консультант:

дійсний член НАПН України
доктор психологічних наук, професор,
Бурлачук Леонід Фокович,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, завідувач кафедри психодіагностики та клінічної психології.

Офіційні опоненти:

дійсний член НАПН України
доктор психологічних наук, професор,
Бех Іван Дмитрович,
Інститут проблем виховання НАПН України, директор;

доктор психологічних наук,
професор кафедри культурології
Просандєєва Людмила Євгенівна,
Київський національний університет культури і мистецтв,
декан факультету культурології;

член-кореспондент НАПН України
доктор психологічних наук, професор
Татенко Віталій Олександрович,
Інститут соціальної і політичної психології НАПН України, головний науковий співробітник лабораторії методології психосоціальних і політико-психологічних досліджень.

Захист відбудеться «25» грудня 2014 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, м. Київ, вул. Пирогова 9.

Автореферат розісланий «22» листопада 2014 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради .....

Л.В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасне українське суспільство характеризується суперечливими політичними, моральними, громадянськими та соціально-економічними змінами у суспільній свідомості, заміною пріоритетів минулого, теперішнього і майбутнього. Для особистості такі зміни у суспільстві виступають як ряд непередбачуваних ситуацій, що створюють для неї умови свободи вибору, однак вимагають поновлення життєвих перспектив. У цьому соціальному просторі значущою є психологія становлення цінностей особистості в контексті загальнолюдських цінностей. У такому разі для розвитку суспільної свідомості пріоритетною стає проблема ціннісного впливу на особистість, оскільки цінності є фактором, який визначає ефективність її включення в суспільні відносини, а прийняття нею оновленої цілісної системи цінностей може служити базисом повноцінної соціалізації в сучасних умовах.

З психологією цінностей пов'язана головна мета освітньої діяльності у вищих навчальних закладах. Усвідомлення майбутніми фахівцями пріоритету загальнолюдських цінностей породжує нове мислення, що вимагає створення нової аксіологічної парадигми в освіті. При цьому наукова думка багатьох представників гуманітарних наук спрямована на відновлення та засвоєння нового ціннісного простору суспільства. У психології, в зв'язку з реалізацією програми входження в європейський простір, підтримується ідея засвоєння студентською молоддю цінностей нового формату. Оскільки на сьогодні зросла мобільність студентів між європейськими державами та Україною, важливо виокремити особливості, які існують у ціннісній сфері зарубіжних та вітчизняних студентів. Соціально-культурний простір тих країн, де навчаються українські студенти, має певні відмінності, що потребує його усвідомлення, прийняття, а відтак і проведення кроскультурного дослідження.

Гуманістична психологія відкрила перед ученими можливості для вивчення трансцендентних або трансперсональних явищ. У їх число А. Маслоу включав не тільки вищі й позитивні стани свідомості особистості, такі, як трансценденція матеріалізму, верхні межі Его, установки протистояння атомістичному світогляду, а також і концепцію цінностей (вічних істин), що є частиною розширення меж Я.

У соціальній психології змістове наповнення понять «цінності» й «ціннісні орієнтації» в теорії дії досліджувалися К.Клакхон; в когнітивній психології обґрунтував цінності як соціальні репрезентації С.Московісі; через призму кроскультурних досліджень було визначено універсальну структуру людських цінностей Ш.Шварц і В.Білські; сутнісний вплив цінностей на розвиток особистості довели Д.ван Дес і Е.Скабро; відмінності між цінностями, аттитюдами та думками виявив М.Бергман; з позицій біхевіоризму М.Рокіч визначив цінність як стійку віру в те, що певний спосіб поведінки, або кінцеві цілі існування є особистісно чи соціально значущі в житті людини.

Проблеми, які мають безпосереднє відношення до розвитку цінностей особистості, розглядалися в працях таких відомих психологів-класиків: Л.Виготського (довів, що у соціальному розвитку людини його «вершину» утворюють ціннісно-сміслові відносини); О.Леонтьєва (показав, що порівняно з тваринним, у людському світі є квазивимір – «сміслові поле», на підставі якого окреслюється сутність людських цінностей); С.Рубінштейна (визначив взаємозв'язок цінностей і смислів, підкресливши їх значущість для людини та її буття, а також виокремив духовні цінності – людяність, відповідальність, любов); Б.Ананьєва (здійснив класифікацію цінностей – матеріальні, соціально-політичні, духовні; визначив розмаїття цінностей, зокрема ціннісних орієнтацій, які утворюють та мотивують компонент структури особистості – спрямованість); В.Мясищева (довів, що основу міжособистісних ставлень людини визначає її спрямованість, яка конструє її життєвий шлях; обґрунтував на підставі положень концепції людських відносин ряд

морально-духовних цінностей: прихильність - неприязнь, любов - ворожість, симпатія - антипатія); Б.Ломова (виокремив суб'єктивні цінності як плани, ідеї, перспективи побудови особистісних відносин людини), Л.Божович (показала, що базисом такого стійкого конструкту як суб'єктивно-об'єктивна спрямованість особистості є цінності).

З часом у психологічних дослідженнях все частіше починає акцентуватися увага вчених на ставленні особистості до Іншого як цінності. Як відзначав О.Бодальов, таке ставлення дає можливість проникати у внутрішній світ іншої людини, співіснувати з нею та активно взаємодіяти. На цьому фоні розгортаються соціальні взаємодії між людьми, що підкріплені прийнятими ними життєвими цінностями. Д.Узнадзе за положеннями теорії установки було доведено, що в кожній людині існує трансуб'єктивний простір, який несе в собі її ціннісну сферу. В межах диспозиційної теорії особистості В.Ядов виявив ієрархію ціннісних орієнтацій у структурі розвитку особистості. У контексті побудови стратегії людського життя К.Абульханова-Славська визначальне місце відвела таким цінностям як соціальна активність, відповідповідальність, допомога іншим, співучасть та емпатійність.

У постнекласичній гуманітарній парадигмі, яка нині починає займати ключові позиції у галузі вітчизняної психології, на перший план, з одного боку, виходить проблема розвитку здатності особистості до побудови суб'єкт-суб'єктивних стосунків з іншою людиною (студентом, підлеглим, колегою, клієнтом тощо), а, з іншого боку, формування вміння уникати маніпулятивного впливу. Однією із професійних характеристик особистості, зорієнтованої на постнекласичну концепцію, як показав у своїх роботах Ф.Василюк, є здатність до становлення цінностей, що реалізується в спільному процесі пізнання.

Результати досліджень розвитку особистості в межах вікової та педагогічної психології здійснені українськими вченими Г.Костоюком (розвиток особистості визначається як «саморух», що детермінований внутрішніми суперечностями; при цьому духовні цінності впливають на особистість як суб'єктивно-об'єктивні детермінанти, що визначають її сутнісне ядро), І.Бехом (обгрунтовано особистісно-орієнтований підхід, що забезпечує сходження особистості до духовно-моральної культури; визначено сутність особистісних цінностей у виховній ситуації, згідно з чим – це усвідомлені, смислові утворення людини), Л.Просандеєвою (розроблено особистісно-ціннісний підхід, його положення, створено психологічну модель самоцінності особистості, виокремлено такі її форми як саморефлексія, самоінтерес, самоповага, гідність, впевненість у собі). У новому руслі щодо вивчення духовності особистості проведені дослідження Е.Помиткіним (побудовано духовно-особистісний підхід, його принципи – духовно-особистісної інтеграції, ієрархічності та ціннісно-смислової детермінації, виявлено духовні цінності – самовдосконалення, допомога потребуючим, мудрість, праведність, святість) та С.О.Ставицькою (запропонована структурно-динамічна модель духовної самосвідомості особистості юнацького віку, визначено її базові компоненти, доведено, що ціннісна сфера юнацтва формується в процесі світської освіти та релігійної просвіти).

Аксіогенез особистості фундаментально досліджували З.Карпенко та Г.Радчук, визначивши розуміння цього поняття та спрямувавши свою увагу на навчання у вищому навчальному закладі як закономірному процесі розвитку ціннісно-смислової сфери особистості студента в період юності та ранньої дорослості. Водночас аксіогенез виступає як відносно стабільний компонент у цілісній структурі особистості, як динамічне явище, як процес і механізм становлення особистості. З.Карпенко довела, що загальним методом вивчення аксіогенезу особистості є аксіопсихологічна герменевтика, яка забезпечує розуміння нею смислових утворень завдяки феноменологічному вчуванню та інтуїтивно-емпатійним й дискурсивно-рефлексивним здібностям. Г.Радчук було визначено, що в процесі аксіогенезу особистості є певний компонент, який включає систему засобів і умов,

котрі забезпечують розвиток ціннісно-смислової сфери. Механізмами в цьому компоненті є адаптація, ідентифікація, інтерналізація, персоналізація, персоніфікація та ін., і, зрештою, діалог як загальний психопростір для розвитку особистості та її ціннісно-смислової сфери.

Аналіз наукової літератури дозволив стверджувати, що в психологічній науці ціннісна сфера особистості вивчається послідовно. Проте становлення цінностей як базис особистісного і професійного розвитку людини в кроскультурному контексті ще не було предметом самостійного дослідження у вітчизняній психології. Не визначено також становлення цінностей особистості раннього дорослого віку в соціокультурному просторі, не досліджені фактори і механізми їх становлення, емпірично не виявлено аксіопсихологічні умови розвитку цінностей у соціальному, родинному, професійному, університетському просторі особистості періоду ранньої дорослості. Отже, соціальна і психологічна значущість зазначеної проблематики у сучасній психологічній теорії і практиці зумовили вибір теми дисертації «Психологія становлення цінностей особистості».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано у межах комплексної науково-дослідної теми факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Розробка рекомендацій щодо психолого-методичного забезпечення інформаційних технологій оцінки та моніторингу якості освіти у ВНЗ України» (номер держреєстрації: 0108U002461). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Подільського державного аграрно-технічного університету (протокол № 10 від 24.05.2007 року) та узгоджено в Міжвідомчій Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 8 від 30.10.2007 року) і на засіданні Вченої ради факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 8 від 20.03.2014 року).

Метою дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування та емпіричне визначення психологічних закономірностей становлення цінностей особистості в кроскультурному аспекті, розробка і впровадження аксіологічних заходів і програми для створення умов гармонізації їх становлення в ранньому дорослому віці.

Досягнення поставленої в роботі мети передбачається у реалізації наступних завдань дослідження:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз наукових підходів до вивчення та класифікації цінностей особистості, їх мотиваційної основи та встановити співвідношення сутності понять «цінності» і «ціннісні орієнтації».

2. Проаналізувати функції та особливості становлення цінностей у структурі особистості раннього дорослого віку, а також визначити емпіричні кореляти їх становлення.

3. Обґрунтувати науковий підхід до дослідження феномена становлення цінностей особистості, принципи, механізми, соціально-психологічні фактори, функції їх розвитку та побудувати концепцію становлення цінностей особистості раннього дорослого віку.

4. Підібрати, розробити й апробувати комплекс методів та валідних і надійних методик для дослідження цінностей різних соціально-вікових, соціально-професійних груп у кроскультурному просторі.

5. Емпірично визначити особливості становлення цінностей особистості раннього дорослого віку в кроскультурному контексті.

6. Дослідити соціально-психологічні фактори, механізми та виявити закономірності становлення цінностей особистості в період ранньої дорослості.

7. Обґрунтувати аксіопсихологічні умови розвитку особистості в період ранньої дорослості, а також апробувати й впровадити в практику викладацької діяльності університету технологію становлення цінностей особистості як базових детермінант її саморозвитку, соціальної творчості та актуалізації національної ідеї.

В основу дисертаційного дослідження були покладені наступні припущення: 1) становлення цінностей особистості нерозривно пов'язане з її розвитком у дорослому віці й залежить від аксіо-фактору відкритості до змін, що виявляється в цінностях самостійності й стимуляції; 2) існує позитивний взаємозв'язок між суб'єктивним благополуччям як ефектом становлення цінностей досягнень, відкритості до змін і самотрансценденції особистості, в той час як становлення цінностей конформності, безпеки, влади негативно впливає на суб'єктивне благополуччя особистості; 3) гіпотеза про еквівалентність у представників різних культурних просторів цінностей самостійності (свобода, креативність, самодостатність, вибір власних цілей, допитливість) й цінностей стимуляції (новизна і враження, мінливість життя, сміливість і ризик), які є універсальними в становленні аксіологічної системи представників різних культур. Виходячи з цього, фундаментальний вплив на психологічне функціонування і становлення цінностей особистості здійснює структура соціуму і його культура, що й визначає рівноцінність, точніше, еквівалентність їх становлення.

Об'єктом дослідження є цінності особистості.

Предметом дослідження – закономірності, механізми та соціально-психологічні фактори становлення цінностей особистості на прикладі раннього дорослого віку.

Методологічні засади дослідження становлять положення феноменологічної психології щодо вивчення свідомості, смислу, суб'єктності та смислової природи психічних феноменів (Е.Гусерль, Д.Леонтьєв, Хайдегер, К.Ясперс та ін.); ідеї синергетичного підходу про нелінійну детермінацію процесів і явищ світу, біфуркаційні процеси в причинно-наслідкових зв'язках, варіабельність розвитку й самоорганізацію складних систем (Е.Князева, С.Курдюмов, І.Пригожин, Г.Хакен); положення про саморозвиток, самодетермінацію, самостійність особистості як суб'єкта життєтворчості, особистісне зростання (І.Булах, Г.Костюк, Д.Леонтьєв, С.Максименко, С.Рубінштейн, В.Татенко); засади постнекласичної психології про людину в контексті її життєвого простору (світу) та в якості смислотворчого суб'єкта, автора власної життєвої історії та індивідуальної ментальної моделі світу (П.Бурдьє, Ф.Василюк, Д.Леонтьєв, Т.Титаренко); положення диспозиційної теорії особистості та концепції її цінностей (Г.Олппорт, М.Рокіч, Ш.Шварц); положення про психодіагностику й психотерапію щодо організації процесу психологічної підтримки особистості в межах феноменологічної парадигми (Р.Бендлер, Л.Бурлачук, Р.Гріндер, А.Маслоу, Р.Мей, К.Роджерс).

Методи дослідження. Для досягнення мети та завдань дисертаційного дослідження було використано комплексний метод організації дослідження, методи збору інформації, методи обробки даних та інтерпретаційні методи.

1. Комплексний метод як загальний спосіб організації дослідження допоміг здійснити міждисциплінарне вивчення становлення цінностей особистості: було використано філософський та психологічний підходи до вивчення предмета дослідження.

2. Теоретичні методи – теоретичний аналіз спеціальних філософських та психологічних джерел, вивчення та узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду дослідження проблеми цінностей;

3. Емпіричні методи – методи включеного спостереження, активного навчання та моделювання, аналізу результатів діяльності, психодіагностичні методики. Для розв'язання завдань емпіричної частини роботи залучено широкий спектр методів психологічного дослідження, загалом – 15 методів та методик. Використані емпіричні методи відповідають меті та завданням дослідження. Авторські тести пройшли всі необхідні етапи конструювання та перевірки їх психометричних якостей.

4. Методи обробки даних:

а) Якісні – загально-логічні методи аналізу, синтезу, порівняння;

б) Кількісні – методи статистичної обробки, графічне подання даних.

5. Інтерпретаційні методи: обрано структурний спосіб інтерпретації отриманих в роботі результатів, який уможливив співставлення отриманих даних з раніше встановленими фактами і закономірностями та перевірку структурної моделі функціонування й становлення цінностей особистості.

Надійність та вірогідність результатів дослідження забезпечувалися методологічним обґрунтуванням вихідних теоретичних положень, відповідністю методів дослідження сутності досліджуваного предмета, наскрізним характером зв'язку між етапами дослідження, а також апробацією результатів на практиці, емпіричною верифікацією психологічної концепції становлення цінностей у розвитку особистості.

Експериментальна база дослідження. Досліджуваними були 230 українських студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» і «магістр» денної і заочної форм навчання Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Подільського державного аграрно-технічного університету, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Львівського національного університету імені Івана Франка віком 18 – 23 роки (денної форми навчання) і 18 – 28 років (заочної форми навчання). У кроскультурну вибірку ввійшли 847 студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» і «магістр» денної і заочної форм навчання, з яких польську вибірку склали 220 студентів Варшавського університету, румунську – 193 студенти Трансільванського університету Брашова, македонську – 234 студенти державного університету Скоп'є імені Кирила і Мефодія, російську – 200 студентів Сибірського федерального університету м. Красноярськ. Загальна кількість досліджуваних – 1077. Дослідження проводилося у період з 2005 до 2014 року.

Наукова новизна і теоретична значущість одержаних результатів дослідження полягають у тому, що:

- *уперше* проведено системне теоретико-експериментальне дослідження психології становлення цінностей особистості в ранньому дорослому віці; визначено поняття «становлення цінностей особистості» ранньої дорослості в контексті соціокультурного простору (університетського, професійного, родинного); обґрунтовано феноменологічно-синергетичний підхід щодо дослідження цінностей особистості в культурному просторі, вихідні положення (стійка динамічна нерівновага, єдність збереження і змінювання, диференціація-інтеграція, відкритість до змін, конституювання й інтерпретація сенсу особистістю); побудовано структурно-функціональну модель становлення цінностей особистості та виокремлено складові (загальнолюдські цінності та особистісні цінності) її структури, визначено умови (університетський простір соціалізації, професійний простір, родинний простір) їх становлення, фактори (соціально-психологічні – вік, родина, професія, культура), механізми (соціальна ідентифікація, асиміляція-акомодація, особистісна рефлексія), функції (оцінна, селективна, мотиваційно-смілова, системотвірна, ідеологічна); створено й адаптовано на кроскультурній вибірці новий психодіагностичний інструментарій вивчення феномена становлення цінностей; визначено критерії (усвідомлене самоприйняття, осмисленість життя, життя як цінність, довірлива сміливість, емоційна мудрість, креативність, рефлексивність, самоорганізація) становлення цінностей особистості раннього дорослого віку та їх рівні (особистісний, феноменологічний) у соціокультурному просторі; перевірені ефекти (економічні, політичні, соціальні, духовні, суб'єктивне благополуччя, психологічне здоров'я), становлення цінностей особистості; виявлені закономірності (відкритість до змін, суб'єктивне благополуччя) становлення цінностей особистості раннього дорослого віку; розроблено ціннісні принципи (свобода; креативність; самостійність; вибір власних цілей; допитливість; наповнення враженнями, новизною,

змiнами; смiливiсть, ризик; суб'єктивне задоволення) побудови розвивальних психотехнологiй у межах науково обгрунтованого та емперично перевiреного феноменологiчно-синергетичного пiдходу становлення цiнностей особистостi; побудовано й емперично верифiковано концепцiю цiнностей вiдкритостi до змiн як основу становлення цiнностей у розвитку особистостi; з'ясованi сутнiсть та специфика психологiї становлення цiнностей особистостi та суб'єктивного благополуччя в психо-соцiокультурному просторi;

- *поглиблено та уточнено* категорiальний апарат, змiст та функцiї понять «цiнностi», «цiннiснi орієнтацiї»; систему психологiчних уявлень про умови ефективностi становлення цiнностей особистостi; асоцiйовано науковi iдeї про процес саморозвитку особистостi зi знаннями про сутнiсть та специфику становлення цiнностей особистостi;

- *подальшого розвитку набули науковi позицiї* щодо методологiї дослiдження цiнностей особистостi та психологiчнi знання про загальнi закономірностi їх розвитку; теоретичнi засади змiстової наповненостi психологiчного супроводу становлення цiнностей особистостi в унiверситетському та професiйному просторах.

Практична значущiсть одержаних результатiв полягає у можливостi використання створеного та апробованого психодiагностичного iнструментарiю для виявлення складових, механiзмiв та результатiв становлення цiнностей особистостi у консультативнiй, кадровiй та просвiтницькiй роботi при розв'язаннi завдань дiагностики та розвитку особистостi, становленнi цiнностей, пiдвищення її культури; органiзацiї та впровадженнi освiтнього проекту «Становлення цiнностей особистостi», у рамках якого проводилася апробацiя феноменологiчно-синергетичного пiдходу становлення цiнностей особистостi, розробцi й адмiнiструваннi методичної бази проекту.

Матерiали дисертацiйного дослiдження використано автором при викладаннi навчальних курсiв з дисциплiн «Психологiя», «Психологiя i педагогiка», «Прикладна психологiя», «Психологiя управлiння», «Психологiя дiлового спiлкування», «Вiкова i педагогiчна психологiя», «Психокорекцiя з методикою викладання», «Диференцiальна психологiя», «Практикум з психологiї», «Спецпрактикум зi спецкурсiв», «Психологiя цiнностей та їх становлення». Авторськi монографiї, навчальнi посiбники, науково-методичнi працi можуть бути використанi в навчальному процесi вищих навчальних закладiв, а отриманi пiд час дослiдження емперичний матерiал може слугувати пiдгрунтям для подальших психологiчних дослiджень феномена становлення цiнностей особистостi. Розроблена концепцiя становлення цiнностей вiдкритостi до змiн як основи розвитку особистостi використовується в якостi методологiчної основи навчальних програм для пiдготовки фахiвцiв у сферах психологiї, управлiння, економiки, iсторiї, полiтологiї та права. Технологiя становлення цiнностей особистостi як iнновацiйна форма особистiсного росту може успiшно застосовуватись у закладах вищої освiти, пiслядипломної освiти, якi готують фахiвцiв за освiтнiми напрямками «психологiя», «менеджмент», «професiйна освiта», «соцiальна робота» та у програмах додаткової професiйної пiдготовки. Вона у повному обсязi або окремi її складовi можуть бути використанi також у структурi пiслядипломної освiти практичних психологiв, менеджерiв, педагогiв та соцiальних працiвникiв.

Особистий внесок здобувача. Усi публiкацiї в фахових виданнях i монографiях за темою дослiдження пiдготовлено одноосiбно. У спiльних публiкацiях (51, 52, 54) спiвавтори приймали участь у зборi експериментального матерiалу в iнших краiнах (Румунiї, Польщi, Македонiї, Росiї). Здобувач розробляла дослiдницький iнструментарiй, була органiзатором дослiджень, опрацьовувала та iнтерпретувала отриманi данi.

Апробацiя та впровадження результатiв дослiдження. Результати проведеного дослiдження, основнi теоретичнi та практичнi положення дисертацiї доповiдалися та отримали схвалення на 58 мiжнародних, 26 зарубiжних, 31 всеукраїнських науково-

практичних, науково-теоретичних, науково-методичних конференціях, симпозиумах, конгресах та семінарах; на розширених засіданнях кафедри психодіагностики та клінічної психології, психології розвитку, Вченої ради факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка; кафедри загальної та практичної психології, Вченої ради Кам'янець-Подільського національного університету; кафедри педагогіки і психології факультету соціально-гуманітарної освіти, Вченої ради Подільського державного аграрно-технічного університету.

Результати дисертаційного дослідження *впроваджено* в освітній процес Національної академії державного управління при Президентові України (довідка № 338 від 18.10.1013 р.), Львівського національного університету імені Івана Франка (довідка № 552/ф від 10 січня 2014 р.), Подільського державного аграрно-технічного університету (довідка № 06 від 14.01.2014), Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (довідка № 07 від 15.01.2014), університету імені Св. Кирила і Мефодія м. Скоп'є, Македонія (довідка № 231 від 14.02.2014), Трансільванського університету м. Брашова, Румунія (довідка № 366 від 24.02.2014), Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка № 1/282 від 18.04.2014), Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка № 569-33/03 від 29.04.2014 р.), Національного університету фізичного виховання і спорту України (довідка № 1/293 від 15.05.2014 р.), Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження № 02/40-1 від 27.05.2014 р.), Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (довідка № 01-14/03-819 від 26.06.2014 р.), «Лучіан Блага» університету м. Сібіу, Румунія (довідка № 866 від 04.08.2014 р.), Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі, Грузія (довідка № 111/36-01 від 10.11.2014 р.), в роботу громадської організації «Северодонецька молодіжна рада» (довідка № 07 від 14.01.2014 р.).

Публікації. За темою дисертації видано 2 монографії та опубліковано 123 статті, з яких 49 – у наукових фахових виданнях затверджених МОН України як фахові в галузі психології та 5 – у зарубіжних виданнях.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук «Психологічні чинники розвитку ціннісних орієнтацій студентської молоді» була захищена у 2004 р. Захищені положення кандидатського дослідження у докторській дисертації не використовуються.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, семи розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаної літератури, що налічує 700 найменувань, з яких 258 іноземними мовами та 53-х додатків. Загальний обсяг дисертації без додатків 455 сторінок, з них 385 сторінок основного тексту, 54 сторінки додатків, 74 сторінки списку використаної літератури. Текст дисертації містить 20 рисунків і 20 таблиць, які займають 43 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, визначено об'єкт, предмет, сформульовано мету, провідну концептуальну ідею та основні завдання роботи, визначено наукову новизну та практичну значущість дослідження, вказано форми апробації його результатів, наведено дані про публікації та структуру роботи.

У **першому розділі** «Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми цінностей» аналізується визначення цінностей у науковій літературі, мотиваційна основа становлення цінностей особистості та співвідношення понять «цінність» і «ціннісна орієнтація».

Теоретичний аналіз проблеми дослідження становлення цінностей особистості свідчить, що метапсихологічна категорія «цінність» (А.В.Петровський, М.Г.Ярошевський) стає важливим поняттям у психології (Ф.Ю.Василук), зокрема, її гуманістичній (Г.Оллпорт) і екзистенційній (А.Ленгле) парадигмі. Її становлення відбувається у філософській і соціологічній думці й суттєво впливає на методологічний фундамент зарубіжної та української психологічної науки.

Узагальнення різноманітних позицій мислителів щодо розуміння поняття цінності у філософії й соціології дало змогу виділити три напрямки. Перший, започаткований Платоном, пояснював цінності як об'єктивний феномен, який успадковується або засвоюється суб'єктом у процесі діяльності (практичної, пізнавальної, моральної чи естетичної). Другий, визначений І.Кантом, – це трактування цінності як суб'єктивного утворення, що має своїм джерелом сукупність інтелектуальних, психологічних, моральних особливостей особистості. Третій, створений В.Віндельбандом, – це розуміння цінностей як суб'єктно-об'єктного феномена, який виявляється тільки у відносинах між суб'єктом і об'єктивним буттям. Кожен з цих напрямків включає по декілька тепер уже класичних та нових підходів, що прагнуть до цілісного, комплексного висвітлення проблем цінностей, аналіз яких широко змальований Л.Баєвою у наукових дослідженнях з аксіології. Систематизація філософських і соціологічних знань про цінності переконливо засвідчила, що вони є екзистенційним феноменом.

Основна складність психологічного аналізу поняття «цінність» полягає в тому, що відомо понад сто його дефініцій, які чітко не визначені, а також суперечливим є його місце і статус серед інших понять у психології. В межах зарубіжних наукових підходів по-різному трактується поняття «цінність». Так, в екзистенційній психології В.Франкла цінності поряд з сенсом визначаються основними поняттями цієї науки. За позицією вченого, цінністю для людини є те, що її зрушує, скеровує і творить її особистість у всіх вимірах буття (біологічному, психічному і духовному). Кожному виміру відповідає своя група цінностей. Це особистісне утворення має ієрархічну, багаторівневу і концентричну структуру. За А.Ленгле, цінності – це результат чуттєвого сприйняття впливу чогось або когось на життя суб'єкта. Специфіка сприйняття цінностей, на думку вченого, полягає в тому, що їх можна тільки переживати. В межах гуманістичної психології А.Маслоу було застосовано поняття «філософія цінностей», основою якого є вільний вибір. Останнє означає те, що людина здійснює відповідальний вибір чогось, що й стає її цінністю. Отже, щоб визначити цінності здорової особистості, важливо виокремити їх ієрархію на підставі вільного вибору. Г.Мюрреєм було конкретизовано цілий ряд цінностей: гарне фізичне самопочуття, володіння власністю, авторитет як спроможність приймати рішення, філіація (почуття міжособистісного зв'язку), розуміння (фактів і теорій), краса (мистецтво), ідеологія (філософія, релігія). Приймаючи їх, людина може поводитися по-різному – відкидати, здобувати, створювати й перетворювати, захищати або уникати. У гуманістичній психології, зорієнтованій на ціннісне ставлення до людини, основним предметом виступають: вищі цінності, самоактуалізація особистості, творчість, любов, свобода, відповідальність, автономія, психічне здоров'я, міжособистісні стосунки.

Для біхевіористів цінність – це міра інтенсивності чи енергії, з якою особистість оволодіває об'єктом, щоб заспокоїти власні потяги та задовільнити власні потреби. Е.Толмен для характеристики сили й спрямованості реакцій людини використовував цінність, визначаючи її як привабливість цільового об'єкта, який одночасно є потребою, що й стимулює її поведінку. У теорії соціального научіння Дж.Роттер застосовував термін «цінність підкріплення», за яким людина надає перевагу одному підкріпленню над іншим (при рівній імовірності їх отримання), коли одне із підкріплень стає для неї суб'єктивно

цінніше. Різні люди цінують і надають перевагу різним підкріпленням. Одні цінують більше повагу, інші – матеріальний добробут, ще інші бояться покарання. Такі цінності будуються на власному досвіді і з часом можуть змінюватись. Поведінка людини разом з «цінністю підкріплення» визначається й «цінністю потреби» – її мотиваційною основою. Очікувана цінність підкріплення завжди залежить від суб'єктивної оцінки зовнішньої соціальної ситуації. Розглядаючи цінності як властивості об'єктів, М.Рокіч надавав значущості включенню цінностей у ланцюг стимул-реакції, беручи за основу біхевіоральні положення. За позицією вченого, «цінність – це стійка віра в те, що певний спосіб поведінки, або кінцеві цілі існування особистісно чи соціально важливіші за інші». Система цінностей, на думку вченого, являє собою стійку організацію вірувань людини відносно кращих способів поведінки, або ж існування впродовж континууму відносної важливості. При цьому М. Рокіч доводив, що стійкі цінності – це такі, які є близькими й зрозумілими особистості і, якщо вони є абсолютно стійкими, то індивідуальні зміни неможливі.

Особливої значущості надає цінностям когнітивна психологія. Втім для неї спосіб їх зв'язку важливіший, ніж самі цінності та їх внутрішня сутність. У межах структуралізму вчені (Ж.Піаже, Л.Кольберг) пов'язують цінності з інтелектуальним і моральним розвитком. Індивідуальні цінності визначені вченими як цілісна система когнітивних утворень людини, що закріплює підпорядковану їй особистісній логіці сукупність прийнятих нею переконань, ідеалів, заборон. Цінності розглядалися деякими теоретиками (К.Клакхон, Г.Хофшted) як критерії суджень про те, що є бажаним і впливає на вибір як засобів, так і цілей серед доступних альтернатив.

У нашому дослідженні ми дотримуємося наукових положень Ш.Шварца, модель цінностей якого визнана європейським співтовариством психологів найкращою. Слідом за вченим ми приймаємо дефініцію цінностей як керівних принципів широкого спектру мотивів, що впливають на ставлення, погляди і дії людей. Вчений також виокремив універсальні цінності, здійснив їх класифікацію та типологію у відповідності до мотиваційних цілей людини. Вище визначені положення були перевірені вченим у ході кроскультурного дослідження.

Привертають увагу наукові уявлення класичних психологів щодо змістового навантаження феномена цінність-мотив. На думку Б.Ананьєва, цінності – це глибокі переживання та відносини, які залишають певний слід у житті людини. С.Рубінштейн під цінностями розумів значущість для людини чогось у світі. З точки зору Б.Зейгарник і Б.Братуся, цінність – це усвідомлений і прийнятий людиною загальний сенс її життя. Д.Леонтьєвим було класифіковано три взаємоперехідні форми існування цінностей: 1) суспільні ідеали як узагальнення суспільних уявлень про досконалість у різних сферах життя; 2) «предметні» цінності та ідеали, які втілюються в діях та вистроях людей; 3) моральні цінності як мотиваційні структури («моделі належного») особистості, які спонукають її до реалізації суспільно-ціннісних ідеалів.

Сучасні вітчизняні вчені підкреслюють, що визнання цінностей іманентними регуляторами діяльності людей не заперечує існування у них свідомих переконань, які не збігаються з першими за змістом та психологічною природою. У цьому зв'язку І.Д.Бех відмітив, що внутрішні цінності людини в певних життєвих ситуаціях можуть бути не реалізовані із-за соціально-психологічних труднощів та перешкод. Проте, якщо певні цінності значущі для особистості, то вони стають стійкою мотиваційною основою її діяльності. За позицією вченого, особистісні цінності у психології виховання є усвідомленими смисловими утвореннями людини. З.С.Карпенко було розроблено поняття «аксіопсихіка», яке включає мотиваційні ставлення і чинники, диспозиційні утворення, емоційно-ціннісні характеристики переживання, життєві вибори особистості, а її

неодмінним психічним корелятом є цінність, яка проявляється в духовності (системному психічному утворенні й вищому породженні особистості).

Огляд визначень цінностей свідчить про те, що вони можуть бути розглянуті одночасно і як елементи когнітивної сфери особистості, і як елементи її афективної сфери, а узагальнення наявних у зарубіжній і вітчизняній психології поглядів з цієї проблеми свідчить, що її розуміння залишається неоднозначним з різним тлумаченням досліджуваного феномена. Виходячи з цього, нами виокремлено суб'єктивні і об'єктивні наукові позиції вчених, що характеризують розуміння психологічної сутності поняття «цінності». Відповідно до суб'єктивної позиції вчених (Е.Толмен, Дж.Роттер), цінності залежать від мотивів – інтересів та переживань людини, доказом чого виступає зміна значущості для неї певної цінності вслід за збільшенням або зменшенням інтенсивності цих мотивів. Представники (А.Маслоу, Г.Мюррей) об'єктивних теорій цінностей наполягають на їх незалежності від інтересів чи переживань людини і вказують на соціальні, предметні носії цінностей. Виходячи з вище означеного, цінність не може бути тільки об'єктивною чи суб'єктивною. Вона завжди співвідноситься з людиною, що робить її певною мірою суб'єктивною, і водночас на підставі «предметного підкріплення» вона є об'єктивною. Загалом, спираючись на позиції Дж.Вайлда та Ш.Шварца, цінності мають суб'єктивно-об'єктивну природу. У ході кроскультурного дослідження були виявлені певні відмінності в формуванні цінностей представників різного культурного простору. Так, дослідження цінностей в США і Канаді було проведено М.Рокічем, в Австралії Н.Фезером та в Ізраїлі І.Рімом, результати яких показали, що цінності структуруються залежно від соціетальних впливів (специфічні умови життя людини в певній країні) та психологічних чинників (індивідуально-своєрідних властивостей особистості).

Аналіз співвідношення понять «цінність» і «ціннісні орієнтації» дозволив зняти питання щодо їх ототожнення. Виявлені характеристики цих понять дають підстави для уточнення поняття «цінності», в якому переважають як предметні (явища, ситуації, предмети), так і психологічні (ідеї, цілі, ідеали, переживання, нормативи) носії. За нашим розумінням, ціннісні орієнтації – це психологічні засоби диференціації особистістю об'єктів оточуючої дійсності та визначення серед них суб'єктивно значущих у відповідності із загальнолюдськими цінностями. Змістове навантаження цих понять дає підстави для формулювання власного визначення поняття «цінності» як складного феномена, що відображає соціокультурні трансгресії між суспільством, соціокультурними групами в ньому та особистістю. Людина, мотивована самостійно обраними цінностями, саморозвивається в напрямку їх становлення задля благополуччя, формування життєвих позицій і характеру за певною моделлю добра чи зла.

Вивчаючи процес становлення цінностей дорослої особистості, важливо поставити акцент на розумінні термінів «становлення» та «розвиток». Як відомо, у вітчизняній літературі минулого століття поняття «становлення» вживалося в контексті поняття «розвиток» і зазвичай ототожнювалося з останнім. Водночас сучасна психологічна наука пропонує термінологію, в якій великий тезаурус понять до категорії «розвиток», серед яких чільне місце займає термін становлення. Нами обґрунтовується сутність та співвідношення зазначених понять. Під останнім розуміється спонтанна мінливість речей і явищ, їх неперервний перехід (трансгресії), перетворення в інші. Це поняття виступає як «перша істина» (Г.Гегель). Таким чином, становлення – це перехід можливості в дійсність у процесі розвитку. Головна його риса полягає в тому, що існування явища вже почалося, але ще не набуло завершеної форми. Воно виступає як процес зародження можливостей і перетворення однієї з них у дійсність. Виходячи з цього, становлення цінностей особистості означає неперервний перехід, перетворення тих цінностей, які набувають в свідомості

дорослої особистості осмисленого рівня і продовжують інтегруватися до її ціннісної системи на рівні самосвідомості. Водночас цінності реконструюються, набуваючи значущості для людини, ієрархізуються, охоплюючи нові смисли й структурують по-новому життєві простори людини.

Отже, теоретичний аналіз провідних наукових підходів обґрунтування цінностей вимагає усвідомлення того, що вони відбивають культурні й соціальні (ідеологічні і політичні) носії суспільства, соціальної групи та особистості. Аналіз цінностей не обмежується теоретичними висновками, а вимагає розгляду їх становлення у віковому розрізі в різних культурних просторах.

У другому розділі «Становлення цінностей особистості у ранньому дорослому віці» зосереджується увага на місці цінностей у структурі особистості, особливостях їх становлення в особистості раннього дорослого віку в контексті життєвого простору, аналізуються емпіричні кореляції їх становлення у дорослої особистості.

Для відображення місця цінностей в структурі особистості взято гуманістичну ідею Г.Оллпорта про потенційні можливості її розвитку. Згідно положень вченого, особистість визначається не тільки реальними добрими вчинками, але й тими, які вона могла б здійснити в ідеалі. В континуумі цінностей кожної людини суб'єктивно визначаються нею ті індивідуально-неповторні цінності, які консолідуються і наповнюють структуру пропріуму. Крім того, вчений вважав, що становлення зрілості людини – це неперервний процес, який продовжується впродовж усього її життя. На засадах ієрархії шести головних рис (широкі межі «Я»; здатність до дружньої інтимності та співчуття; емоційна стабільність і самоприйняття; реалістичне сприйняття, досвід і рівень домагань; здібність до самопізнання і почуття гумору), які характеризують психологічно зрілу людину, було й структуровано інтегративну цілісну життєву філософію як систему цінностей, життєвих цілей, які й роблять життя значущим. Людина є зрілою тоді, коли має глибоко вкоріненний набір цінностей, які слугують об'єднувальною основою її життя.

Сучасний представник особистісно орієнтованого виховання І.Бех довів, що ядром людини є особистісні цінності, які становлять її внутрішню природу і структурують процеси смислоутворення. При цьому, на думку вченого, ядро особистості забезпечує ціннісно-суб'єктивне осмислення різних актів поведінки людини, а також актуалізує прогнозування її взаємодій в широкому полі життєвих ситуацій. Для визначення значущості цінностей у структурі особистості важливо виокремити найбільш глибоко пережиті й осмислені особистісні властивості, які оцінюються й відчуюються людиною як невід'ємні її екзистенції (сутності). І хоча цінності вважаються типово соціальним феноменом, яким позначаються об'єктивні реалії (предмети, речі, властивості, відношення в довкіллі) та об'єктивно-суб'єктивні реалії (ідеї, норми, цілі й ідеали), вони створені людиною й спрямовані на соціальний прогрес та розвиток людської особистості, тому наповнюють ядро психологічної структури особистості.

У результаті теоретичного аналізу концепцій вчених (Л.Кольберг, Т.Титаренко, В.Татенко, Ф.Василюк), покладаючись на різні вікові етапи розвитку особистості дорослого віку, виявлено, що становлення її цінностей відбувається стадійно і має певні життєві цикли. З одного боку, процес становлення цінностей особистості та логіка їх змістового наповнення залежать від її соціальної активності, статусу, професійної належності та віку. З іншого боку, їх розвиток пов'язаний з внутрішніми механізмами самоздійснення особистості – самоідентифікацією, самоактуалізацією, самореалізацією дорослої особистості на мікро- та макроінтервалах її життєвого простору. Узагальнюючи наукові доробки зарубіжних та вітчизняних вчених, треба відзначити, що більшість з них виокремлюють цілий ряд психологічних механізмів для контексту становлення ціннісної системи дорослої

особистості зокрема та її життєвого простору взагалі. Так, механізмом соціалізації й творення цінностей людини за положеннями Е.Еріксона, В.Мухіної, А.Налчаджян, Д.Раппорта та ін. є соціальна ідентифікація. Цей механізм є провідним, як відмічають А.Бандура, Т.Парсонс, Н.Смелзер, Р.Уолтерс, при засвоєнні цінностей макро- та мікросоціального оточення. При «входженні» особистості в соціальну групу він відкриває можливість для прийняття «внесків» від значущих інших, а відповідно й ідентифікує з їх цінностями. Важливими механізмами соціальних перетворень, у тому числі й соціальних цінностей, як доводив Л.Виготський виступають процеси інтеріоризації та екстеріоризації. Досліджуючи процеси соціальної адаптації, Ж.Піаже виокремлював механізм засвоєння (асиміляції) культурних цінностей суспільства дорослою людиною, а також механізм перетворення (акомодації) й привласнення їх особистістю у внутрішній психологічний простір. Подібну точку зору відстежуємо у О.Асмолова, який у схемі осягнення особистістю соціального досвіду людства й, особливо, аксіосистеми, виокремив механізм асиміляції (привласнення, засвоєння, злиття) та механізм акомодації (перетворення, пристосування). Як показують результати аналізу досліджень І.Беха, І.Булах, І.Гуткіної, В.Левефра, І.Міхєєвої, І.Семенова, С.Степанова та ін., найважливішим механізмом структурування психологічного простору людини виступає особистісна рефлексія. Завдяки цьому механізму відбувається аналіз та осмислення структурних складових особистості, зокрема, її спрямованості (потреб, ідеалів, моральних норм, переконань та цінностей). Її результатом є розвиток ціннісної свідомості особистості.

Усі науковці, котрі вивчали питання функцій цінностей, сходяться на тому, що останні виконують регуляторну функцію відносно людської діяльності, зокрема, норма як цінність координує належну поведінку (М.Бубнова), ідеал як цінність спрямовує на побудову життєвих перспектив (Д.Леонт'єв), на підставі вільного вибору людина несе відповідальність за власні взаємодії (Л.Божович), а моральна оцінка зорієнтовує особистість на позитивний вчинок (В.Ядов). У процесі міжособистісних взаємодій (за позицією Ф.Василюка) цінності беруть на себе оцінку та інтегративну функції. Життєтворчість людини також пов'язана з рядом таких ціннісних функцій як: оцінна, селективна, мотиваційна (М.Рокіч), вірування, системотворення (Ш.Шварц), спрямувальна (І.Бех). Таким чином, виходячи з наших наукових положень, цінності виконують ряд функцій (спрямувальна, координаційна, саморегулятивна тощо), які й визначають їх центральне місце у структурі особистості.

Крім того, залежно від індивідуального вибору особистістю тих чи інших цінностей, останні спричиняють своїм становленням у її соціокультурному та психологічному просторі ряд економічних, політичних, соціальних, моральних, духовних та ін. ефектів. Взагалі в процесі розвитку ціннісної системи дорослої особистості результативністю реалізації її цінностей виявляються зазначені вище ефекти їх становлення, які мотивують самоактуалізацію та самореалізацію «буттєвих» цінностей (А.Маслоу), визначаються у подвигіві як переживанні цінностей, творчості та продуктивних відносинах (В.Франкл). Апогеем цих ефектів є суб'єктивне благополуччя особистості як основний індикатор її психологічного здоров'я. При цьому, як доведено Г.Мейо, І.Ейзен, К.Вохс, психологічними корелятами становлення цінностей дорослої людини є духовні блага. Так, доброзичливість спрямовує людей позитивно відгукнутися на прохання про допомогу або пожертву. Відповідь на питання про те, що рухає людьми і нівелює рівень їх суб'єктивного благополуччя, знаходимо у К.Шелдон, Ш.Шейн, – це такі «зovníшні» цінності, як багатство та збереження іміджу. Саме останні підривають рівень суб'єктивного благополуччя людини. Загалом гонитва людини за матеріальними благами видається ненадійним джерелом задоволеності нею життям. Тоді як за науковою позицією Т.Кассер, для забезпечення

міцного життєвого фундаменту людини особистісно значущою є реалізація того, що пов'язано в неї з цінностями самостійності.

Науково-теоретичний аналіз результатів психологічних досліджень дав можливість виокремити буттєві ознаки життєтворчості особистості дорослого віку і покласти в основу нашого дослідження наступні простори: життєвий (К.Левін, Т.Титаренко) та психологічний (С.Нартова-Бочавер), соціальний (П.Бурдье) та культурний (Ю.Лотман, Е.Орлова). Доведено, що вище визначені життєві простори заповнені загальнолюдськими та особистісними цінностями і смислами (І.Бех, Б.Братусь, Д.Леонтьєв, В.Татенко). Будь-який життєвий простір людини акумулює в собі життєві перспективи, як «аттрактори цілі», що мотивують (енергетизують) її до життєздійснення (Е.Князева, С.Курдюмов, Г.Хакен). Покладаючись на наукову позицію Т.Титаренко, ми розглядаємо життєві простори як узагальнене психологічне утворення по відношенню до соціокультурного. Під останнім ми розуміємо простір життєтворення особистості ранньої дорослості, що включає буттєві цінності найближчого оточення (родинний), культурні цінності як мотиватори досягнення професійних знань та умінь (професійний), а також освітні ціннісні орієнтації молодих людей, які підвищують їх особистісний і творчий потенціал (університетський). Якраз останній у сучасних умовах сприяє мобільності студентів, оскільки молодь однієї країни, залучаючись до аксіологічної системи іншої країни, починає синергетично взаємодіяти, точніше, узгоджено діяти, співіснувати на підставі виокремлених загальнолюдських цінностей, зберігаючи при цьому в психологічному просторі етноцінності своєї країни. Це вимагає вивчення ціннісної системи студентської молоді, виходячи з наукових положень кроскультурної психології.

Як доводять Л.Божович, Б.Братусь, Д.Леонтьєв, Ш.Шварц на становлення цінностей особистості впливають певні соціально-психологічні фактори. На думку Ш.Шварца, одним з важливих факторів виступає культура, яка спрямовує розвиток творчих сил і здібностей людей, що реалізуються в формах організації їх життя та діяльності, а також структурує взаємовідносини між людьми та створювані ними матеріальні й духовні цінності. Відомі вчені О.О.Бодальов, Б.Ф.Ломов підкреслювали, що такий фактор, як вік потрібно обов'язково враховувати при відображенні цінностей людини конкретного віку, а також брати до уваги ціннісну сферу людей різних поколінь. У ряді досліджень (М.Боришевський, О.Музика, М.Сміс, Р.Льєхр) професійного розвитку особистості відзначено, що цінності ризняться залежно від фахового спрямування.

Специфічною особливістю цінностей є їх універсальність, адже кожна людина певною мірою керується тими чи іншими цінностями (І.Ейзен, Г.Мейо, К.Вохс). Також важливою особливістю цінностей особистості вважається їх залученість, а саме: через осмислення нею загальнолюдського та власного досвіду цінності впливають на морально-духовні ставлення і продуктивну поведінку (І.Ейзен, Г.Мейо, К.Вохс). Тому цінності не тільки змінюються на різних етапах людського життя, але й щоденно. Припускається, що особистість раннього дорослого віку може бути носієм усіх цінностей, але вона віддає перевагу лише тим, які стають значущими для неї. Актуальні в житті людини цінності впливають на її поведінку та відносини на різних етапах життєвого шляху. Найістотніші цінності людини є важливою рушійною силою її поведінки і суб'єктивного благополуччя.

Аналіз результатів досліджень, проведених зарубіжними вченими (М.Рокіч, Ш.Шварц) по встановленню взаємозв'язків між цінностями і суб'єктивним благополуччям, показав, що існують закономірні взаємовпливи між зазначеними феноменами, при чому незалежно від соціокультурного простору і часового виміру. Статистичні показники вимірювання становлення цінностей дорослої особистості, отримані вітчизняними вченими (З.Карпенко, О.Климишин), націлюють нас, з одного боку, на обґрунтування значущості

кроскультурного дослідження цінностей, а, з іншого, – на виокремлення університетського простору як культурної системи, в межах якої, власне, здійснювалося це вимірювання. Разом з тим сучасні моделі соціалізації особистості раннього дорослого віку в університетському просторі реалізовані за кордоном, безпідставно вважати легко адаптивними у вітчизняних умовах життєдіяльності, що вимагає створення вітчизняних моделей та їх експериментального вивчення.

Отже, аналіз емпіричних корелят розвитку цінностей у структурі дорослої особистості дає підстави стверджувати їх складність, мультидетермінованість та нелінійність їх становлення в особистості раннього дорослого віку. Це ставить нас перед необхідністю обґрунтування методологічних основ процесу їх становлення, що надає можливість створити концептуальну парадигму цього процесу.

У третьому розділі «Концепція становлення цінностей особистості раннього дорослого віку в соціокультурному просторі» обґрунтовано феноменологічно-синергетичний підхід та його вихідні положення у становленні цінностей, визначено сутність психологічних механізмів, соціально-психологічних факторів і функцій цінностей дорослої особистості та її суб'єктивного благополуччя в життєвих просторах, обґрунтовано концептуальну парадигму становлення цінностей особистості раннього дорослого віку.

Феноменологічно-синергетичний підхід як методологічне підґрунтя становлення цінностей у процесі розвитку особистості втілюється на засадах феноменологічного та синергетичного підходів. Феноменологічний підхід базується на засадах теорії особистісного зростання людини, за якою феноменологія становлення особистості пов'язана з її енергетичним творчим потенціалом, і людська природа прагне до неперервного розвитку, реалізації можливостей, самоактуалізації. За концепцією К.Роджерса, особистість треба вивчати як унікальне, організоване ціле. В цій цілісності найважливішим є феноменологічне поле (сукупність значущих переживань та цінностей людини), а також найвища повнота людської істоти – її самість як глибинна частина феноменологічного поля. У дорослої особистості ця частина усвідомлюється як Я. У процесі набуття досвіду і формування Я-концепції в особистості дорослого віку виокремлюється ряд потреб і цінностей – у визнанні, самовизначенні, співучасті, співтворчості, повазі, взаєморозумінні, емпатії та самореалізації. Можливість самоактуалізувати значущі потреби й цінності робить людину щасливою та духовно благополучною.

Синергетичний підхід, згідно положень наукової концепції Г.Хакен, Е.Князевої і С.Курдюмова, спрямований на узгодження дорослою особистістю набутої в процесі життя сукупності цінностей. Відкритість соціокультурного, особистісного та психологічного простору надає можливість особистості трансформувати та змінювати ціннісну систему на різних вікових етапах онтогенезу. На кожному віковому етапі розвитку особистості, відповідно до положень синергетики, у неї структурується новий взаємозв'язок цінностей і встановлюється їх ієрархічна взаємозалежність, яка є різною в кожному з означених вище просторів. У процесі набуття дорослою особистістю життєвого досвіду функціонування її ціннісної сфери «переходить» від розрізненого, невпорядкованого та неорганізованого до все більш узгодженого, впорядкованого та організованого рівня, що зменшує ступінь ентропії в ціннісній системі людини дорослого віку.

Сутність феноменологічно-синергетичного підходу полягає в тому, що становлення цінностей особистості раннього дорослого віку пов'язане з поступовим ускладненням та узгодженням її ціннісної системи впродовж життєтворчості. В кожному просторі (соціокультурному – родинному, університетському, професійному; психологічному) вибудовується феноменологічне поле, яке включає як неузгоджену й неорганізовану, так і узгоджену й супідрядну взаємопов'язану систему цінностей дорослої особистості.

Універсальність, відкритість, залученість ціннісної системи дорослої особистості актуалізує спонтанний та вільний процес їх становлення в соціокультурному просторі. Водночас своєрідність та унікальність індивідуальності визначає суб'єктивізацію відповідального вибору в психологічному просторі, що забезпечує відбір найбільш значущих для особистості цінностей, які кристалізують її ціннісне Я та глибину її ества – самість. Саме суб'єктивізація осмислення та емоційного переживання, прийняття цінностей, їх самоорганізація у дорослої особистості призводить їх до супідрядного взаємозв'язку, точніше ієрархізації. Найбільш істинні цінності-цілі, які конструює доросла особистість на життєву перспективу, стають «атракторами цілі» та визначають її особистісне зростання та морально-духовне благополуччя загалом.

Отже, розкриття становлення цінностей дорослої людини на підставі її особистісного зростання базується на феноменологічно-синергетичному підході. Методологічний підхід, відповідно з яким категорія розвитку ціннісної системи людини пов'язана з системою її психічної самоорганізації, надає можливість прослідкувати не лише соціально-психологічні фактори та функції становлення цінностей у соціокультурному просторі, але й визначити внутрішні механізми їх актуалізації у внутрішньому, психологічному просторі.

Феноменологічно-синергетичний підхід ґрунтується на таких вихідних положеннях, як: стійка динамічна нерівновага у процесі становлення цінностей дорослої особистості; взаємодія тенденцій до збереження і змін як умов розвитку ціннісної системи особистості; диференціація-інтеграція ціннісної системи людини в період дорослості; відкритість до змін у ціннісній системі особистості; конституювання й інтерпретація сенсу цінностей дорослою особистістю.

Логіку першого положення ми бачимо в тому, що постійні зміни (економічні, політичні, культурні та ін.) у соціокультурному просторі стимулюють процес динамічного нерівномірного становлення цінностей дорослої особистості. Таке нерівномірне становлення цінностей відбувається постійно впродовж всього періоду дорослості, підвищуючи для особистості значущість однієї цінності та знижуючи значущість іншої. Подібні варіації в процесі становлення цінностей дорослої особистості простежуються відносно їх розмаїття (культурні, родинні, професійні тощо), і така динамічна нерівновага в цьому процесі є досить стійкою. В контексті психологічного простору дорослої особистості як індивідуальності властива суб'єктивність, незалежність, автономність і вільний вибір. Залежно від глибини суб'єктивних переживань особистості, перебудов та трансформацій ситуацій життєвого простору, змінюються акценти в процесі особистісного вибору цінностей, а також постійно змінюється їх пріоритетність, що й засвідчує їх динамічну нерівновагу в процесі становлення в період дорослості.

Згідно з другим положенням про взаємодію тенденцій до збереження і змін цінностей дорослої особистості відзначимо, що тенденція до збереження забезпечується генеративно, точніше, в процесі передачі цінностей від покоління до покоління, на підставі соціокультурних особливостей життєдіяльності людей. Водночас тенденція до змін пов'язана з індивідуальною змінюваністю ієрархії цінностей особистості дорослого віку для конструювання соціокультурного простору й адаптації до нього, а також активізації механізмів становлення цінностей у психологічному просторі. Змінюваність системи цінностей індивідуальності як умова історичної змінюваності ціннісної системи людства є універсальним принципом розвитку такої самоорганізованої системи як особистість.

За положенням про диференціацію-інтеграцію становлення цінностей дорослої особистості визначено, що особистість цього віку має здатність виокремлювати (диференціювати) в соціокультурному потоці ключові цінності для соціокультурного простору й здійснювати смисловий вибір тих з них, які наповнюють її особистісний,

родинний, професійний, університетський простори тощо. Поряд з цим одночасно у психологічному просторі цінності дорослої особистості суб'єктивуються, здійснюється відбір (особистісний вибір) тих, які стають істинними для самореалізації й самоздійснення особистості зазначеного віку в тому чи іншому просторі. По суті утворюються найважливіші інтегративні зв'язки цінностей-цілей, які виступають спонукою та сенсом життєтворчості особистості ранньої дорослості.

Положення про відкритість до змін у ціннісній системі дорослої особистості дозволяє аналізувати їх становлення в процесі трансгресії (переходу) з одного соціокультурного простору в інший. Одночасно у психологічному просторі особистості на підставі суб'єктивної (самостійної і самостимуляції самоорганізованої ціннісної системи) виокремлюються нові смислові одиниці «трансгресивних» цінностей і вони набувають нового смислу в новому просторі. Такі трансгресії відбуваються постійно, тому ціннісна система дорослої особистості підлягає постійним змінам.

Положення про конституювання й інтерпретацію сенсу цінностей дорослою особистістю як суб'єктом життєдіяльності визначає напрямок змін у становленні цінностей. Феноменологічно для дорослої особистості сенс (значення) не може бути трансцендентно переданий іншими або прийнятий від інших в «готовому вигляді» як об'єктивно-суб'єктивне утворення, оскільки сенс у процесі трансляції в соціокультурний та психологічний простори конститується й інтерпретується особистістю суб'єктивно. Залежно від диференціації цінностей відповідно до певного простору (родинного, професійного, університетського) їх зміст та сенс (значення) переконструюється та інтегрується у контексті смислових одиниць нового простору.

Згідно з положеннями обґрунтованого підходу цінності особистості раннього дорослого віку – це аксіологічна система відкритого типу, завдяки якій у свідомості й самосвідомості особистості постійно відбувається обмін інформацією та устанавлюються інтегративні мотиваційні (енергетичні) зв'язки між смисловими одиницями – цінностями. Виходячи з цього, найсуттєвішим енергетичним конструктом зазначеної системи є «аттрактор цілі», що спонукає особистість дорослого віку до конструювання життєвих перспектив, покладаючись при цьому на суб'єктивовані нею базові цінності. Саме вони стимулюють у дорослої особистості процеси самоактуалізації, самореалізації та самоздійснення цінностей у соціокультурному просторі.

Логіка функціонування структурно-функціональної моделі становлення цінностей особистості раннього дорослого віку відповідає вище означеним положенням обраного наукового підходу. Складові моделі становлення цінностей особистості є результатом наших пошуків та осмислення, узагальнення й розширення меж науково-теоретичних досліджень. Структурно-функціональні складові моделі (рис. 1) становлення цінностей дорослої особистості вказують, що життєвий (психо-соціокультурний) простір «використовується» нею в процесі засвоєння, трансляції та диференціації загальнолюдських та особистісних цінностей в межах університетського, професійного, родинного просторів. Соціокультурний простір є певним ареалом, в якому виникає й реалізується культурна та професійна діяльність особистості раннього дорослого віку, що зберігають традиційні та створюють нові цінності завдяки інтеракціям та творчості (креативності). Доросла особистість, перебуваючи у певному соціокультурному просторі, конструює як себе, так і довкілля, стаючи суб'єктом перетворень та творіння власної культурної «другої природи» - психологічного простору. Саме цінності, які наповнюють цю «природу», дозволяють людині бути цілісною особистістю та конструювати власну аксіосистему. Отже, людина постійно живе у створених нею культурному та психологічному просторах, за рахунок яких «становляться» її цінності, виконуючи насамперед функції оцінних орієнтирів та орієнтирів

поведінки. Водночас у межах соціокультурного простору (університетського, професійного, родинного) більшою мірою актуалізуються духовні потенціали, які підвищують внутрішні ресурси особистісного зростання людини періоду дорослості. Отже, ціннісна система особистості ранньої дорослості являє собою більш-менш стійку систему соціокультурних цінностей і морально-духовних норм, які визначають як її стереотипи, так і творчі прояви в поведінці, почуттях та мисленні.

Рис. 1. Модель становлення цінностей особистості віку ранньої дорослості

Психологічні механізми процесу становлення цінностей у розвитку особистості раннього дорослого віку потребували виокремлення таких двох сторін цього процесу: соціально-психологічної і внутрішньо-особистісної. Перша презентована соціалізуючими інститутами (організаціями) суспільства, для яких доросла особистість виступає суб'єктом чи об'єктом соціального впливу. Друга – відображає внесок особистості періоду дорослості відповідно до її психологічних ресурсів, потенціалів, особливостей емоційно-вольової сфери в її психологічне життя. У соціокультурному просторі, зокрема родинному, у дорослої особистості постійно актуалізується механізм соціальної ідентифікації завдяки засвоєнню особистістю цінностей, які є найістотнішими в її родинному колі й найближчому соціальному оточенні. Процес засвоєння в генезі відбувається спочатку на неусвідомлюваному рівні (копіювання, уподібнення, наслідування), але згодом цінності аналізуються, узагальнюються, диференціюються та усвідомлюються й інтегруються на свідомому рівні (заміщення, моделювання, імпровізування). Для професійного та університетського просторів властиві механізми асиміляції-акомодатії у становленні цінностей дорослої особистості. В процесі міжособистісних взаємодій у ході набуття професії молоді люди асимілюють суб'єктивно значущі для себе цінності, орієнтуючись на ідеальний образ людини певної професії, відбувається перетворення (акомодатія) цих цінностей та злиття (асиміляція) їх з власним особистісним простором. Університетський простір відкриває можливість асимілювати загальнолюдські, культурні та освітні цінності й, на основі перетворення (акомодатії) та «введення» їх у психологічний простір кожного,

відчуті єдність і цілісність ціннісної системи, що є спільною для людей всіх країн. У психологічному просторі людини ранньої дорослості особистісна рефлексія виявляється в усвідомленні змісту цінностей. На підставі їх осмислення виникає переживання задоволеності або незадоволеності ними. Завдяки рефлексивному аналізу особистість здійснює пошуки просторів реалізації цінностей. У процесі вивчення образу соціокультурного простору відбувається уявна «імплементация» цінностей через рефлексивні очікування. Якщо останні співвідносяться з «аттракторами цілей» оточуючих та власними, тоді особистість прагне реалізувати цінності реально і вони стають стійкими особистісними утвореннями в життєтворчості людини.

Слідом за науковими пошуками та утвердженнями М.Рокіча і Ш.Шварца, ми також виділяємо ряд функцій цінностей (оцінну, селективну, мотиваційно-сміслову, системотвірну, ідеологічну). Оцінна функція особистості є провідною, оскільки здійснює оцінку аксіофеноменів соціокультурного простору, що дозволяє їй вибудовувати ціннісне ставлення до генерального потоку цінностей особистісного простору у вимірах «мое - не мое», «добре - погано», «подобається - не подобається» тощо. За допомогою селективної – особистість відбирає найбільш значущі цінності з оточуючого світу, які відповідають її спрямованості, потребам, бажанням, установкам тощо. Отже, людина асимілює лише «своє», співвідносне з її індивідуальною своєрідністю та дисимілює «чуже», яке уявляється їй зайвим, непотрібним або навіть шкідливим. Мотиваційно-сміслова – реалізує можливість дорослої особистості до осмислення й визнання цінностей як суб'єктивних спонук у процесі здійснення усвідомленої цілеспрямованої діяльності. Системотвірна функція виявляється в організації дорослою людиною психологічного простору на засадах принципової спрямованості, підкореності визнанням нею цінностям-цілям, ідеалам, прагненням тощо. Ідеологічна функція цінностей як дієвий засіб у міжособистісних взаємодіях людей змотивовує в них прояви поваги, підтримки й захисту людини чи групи. Це дозволяє дорослій особистості (групі) виправдати її вірування й дії, навіть, якщо вони є ненормативними чи непопулярними.

Ядром внутрішнього світу кожної дорослої особистості є її ціннісне Я, котре розвивається завдяки особистісній рефлексії. Як відомо, рефлексія являє собою «механізм організації механізмів», тобто психологічний механізм найвищого порядку складності. Особистісна ж рефлексія актуалізує перетворення внутрішніх змістів (минулого, теперішнього, майбутнього; ідеального, динамічного, фантастичного Я тощо) образу людини та її смислових утворень (цінностей) на кожному віковому етапі онтогенезу, а також у безпосередніх життєвих ситуаціях, які глибоко нею переживаються. В межах цих перетворень відбувається засвоєння, трансгресія й оновлення цінностей особистості, яким властива ієрархічність, циклічність, стадіальність, залученість, відкритість у процесі становлення.

У моделі акцентується увага на взаємозв'язках і взаємозалежностях загальнолюдського, соціального і особистісного. Ці взаємозв'язки і взаємовпливи у процесі становлення цінностей особистості саме в університетському просторі підсилюються завдяки впливам соціально-психологічних факторів (віку, фаху, родини, культури) та діям механізмів (соціальної ідентифікації, асиміляції й акомодатії, особистісній рефлексії) та виявляються у відповідних ефектах (духовних, моральних, соціальних тощо) цього процесу. В моделі становлення цінностей ключовий бік цінностей – їх смисл для дорослої особистості, оскільки вони в процесі трансгресії та змін, конституювання та інтерпретації у психологічному просторі суб'єктивуються та утворюють найбільш значущі для дорослого особистісні цінності. В процесі самоздійснення дорослої особистості, коли самоактуалізовані цінності імплементуються в контекст життєвого простору, виникає

суб'єктивне благополуччя. Останнє зумовлене не тільки психологічне здоров'я людини, але й її життєстійкість за умов нестабільності на зламних етапах політичного, соціально-економічного розвитку суспільства.

Особлива роль належить співвідношенням між суб'єктивним благополуччям як основним показником психологічного здоров'я і становленням цінностей особистості на шляху до зрілості. У процесі життєздійснення дорослої особистості важливим психологічним фактором реалізації цінностей є суб'єктивне благополуччя, котре одночасно є ефектом їх становлення на цьому етапі онтогенезу. Базовим компонентом психологічного здоров'я особистості виступає її власна концепція самоактуалізації цінностей, що повністю охоплює тенденцію до конструювання нею суб'єктивного благополуччя. Про задоволеність життям інформують «здорові цінності» (добročинність, самостійність, досягнення тощо), які пом'якшують соціокультурні впливи на особистість раннього дорослого віку.

Таким чином, положення обґрунтованого феноменологічно-синергетичного підходу до розуміння сутності цінностей особистості раннього дорослого віку та їх становлення в процесі розвитку особистості в соціокультурному просторі потребували здійснення експериментальної перевірки, що й зумовило логіку подальшого дослідження.

Четвертий розділ «Психологічна діагностика становлення цінностей особистості раннього дорослого віку» присвячено розгляду відомих та створених спеціально для розв'язання завдань емпіричного дослідження методів вивчення означеного феномена, розроблено програму дослідження. Наводяться дані про надійність та валідність, а також інваріантність використаних методик. Обґрунтовано критерії та фактори становлення цінностей особистості дорослого.

Аналіз основних підходів до психодіагностики цінностей дав підстави для організації та вибору основних методів дослідження становлення цінностей особистості в її розвитку.

В ході емпіричного дослідження було визначено експериментальну ситуацію, об'єкт та фактори дослідження. Експериментальну ситуацію визначила добровільна участь досліджуваних раннього дорослого віку – студентів університетського простору. Виокремлені такі експериментальні фактори: сукупність стосунків студентів з найближчим оточенням, їх переживання (енергетичні ресурси), особистісна рефлексія та поведінка. Ця сукупність поєднує в собі всі структурні й змістові аспекти становлення цінностей студентів, весь спектр соціально-психологічних факторів і внутрішньо-особистісних взаємовпливів. Об'єктом виступив процес становлення цінностей студентів в університетському просторі. При цьому до уваги бралися соціально-культурний та психологічний механізми (соціальна ідентифікація, асиміляція, акомодация, особистісна рефлексія) становлення цінностей. Досліджуваними були 230 українських студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» і «магістр» денної і заочної форм навчання Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Подільського державного аграрно-технічного університету, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Львівського національного університету імені Івана Франка віком 18 – 23 роки (денної форми навчання) і 18 – 28 років (заочної форми навчання). У кроскультурну вибірку ввійшли 847 студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» і «магістр» денної і заочної форм навчання, з яких польську вибірку склали 220 студентів Варшавського університету, румунську – 193 студенти Трансільванського університету Брашова, македонську – 234 студенти державного університету Скоп'є імені Кирила і Мефодія, російську – 200 студентів Сибірського федерального університету м. Красноярськ. Усю вибірку складали студенти, розділені нами умовно на три групи залежно від структури майбутньої взаємодії. В першу групу було об'єднано студентів, які здобувають освіту за напрямками «Менеджмент», «Психологія», «Професійне навчання» «Соціологія і

комунікація», котрі готуються до взаємодії в системі «людина - людина». Друга – охопила студентів, які взаємодіятимуть в системах «людина - техніка» і «людина - природа», що навчаються за напрямками «Машини і процеси», «Енергетика», «Агрономія», «Біотехнологія», «Ветеринарна Медицина». Третю групу склали студенти напрямів «Фінанси», «Економіка підприємств», «Облік і аудит», спрямовані на підготовку до взаємодії в системі «людина-знакова система». Запропонована вибірка досліджуваного контенту дає можливість простежити цінності особистості віку ранньої дорослості й порівняти реальний стан процесу за критеріями демографічного і соціокультурного рівня: фахового спрямування, віку, статі, особливостей життя в певній країні, а також особистісний і феноменологічний рівні критеріїв становлення цінностей особистості.

Для розв'язання завдань емпіричної частини роботи залучено широкий спектр методів психологічного дослідження, загалом – 15 методів та методик. «Опитувальник цінностей особистості» (PVQ-40), (авт. Ш.Шварц та ін., 2001; українська версія адапт. – Л.Романюк, 2009, модиф. Л.Романюк, Ю.Гарасімчук, 2012); опитувальник «Списки цінностей» (SVS-57), (авт. Ш.Шварц, 1992, адапт. – Л.Романюк, 2007); опитувальник «Огляд цінностей» (The value survey – 36), (авт. М.Рокіч, 1973, адапт. – Л.Романюк, 2004); Тест смисложиттєвих орієнтацій – СЖО-20, (авт. Д.Леонт'єв, 1992, адапт. – Л.Романюк, 2004, модиф. Л.Романюк, Н.Горлова, Р.ван де Скут, 2012 (MOL-20)); авторські тести «Опитувальник потенціалу особистісного розвитку (PPDQ-7)», «Опитувальник цінностей відкритості-консерватизму (OCVQ-9)», «Цінності-емоції», «Цінності досягнення» та «Мотивація успіху» було використано для дослідження психологічних закономірностей та механізмів функціонування і становлення цінностей особистості. Методики «Психогеометрія» (авт. С.Диллінгер, 1989, адапт. – Л.Романюк, 2007); «Опитувальник цінностей особистості» (PVQ-40) та «Орієнтовна анкета» (авт. В.Смекала, М.Кучера, 1997, адапт. – Л.Романюк, 2007) було застосовано для перевірки гіпотез про зв'язок цінностей відкритості до змін із креативністю та розвитком особистості. Тести «Цінності-емоції», «Цінності досягнення» та «Мотивація успіху» було також використано в контрольному експерименті для оцінки ефективності розробленої технології становлення цінностей у розвитку особистості. Для розв'язання цього ж завдання було застосовано анкетування, контент-аналіз та метод експертних оцінок, які у комплексі допомогли виявити зміни у змістовій та динамічній сторонах становлення цінностей особистості під час застосування розвивальної технології. Використання «Шкали задоволеності життям» (SWLS-5) (авт. Е.Діенер та ін., 1985, адапт. – Л.Романюк, 2007, модиф. Л.Романюк, О.Спасовскі, 2013); «Опитувальника цінностей особистості» (PVQ-21); 16PF-опитувальника (авт. Р.Кеттел, 1949, 1993, адапт. О.Бодальова, 1972-1985); тестів «Комунікативні та організаторські здібності» (КОЗ-40) (авт. В.Синявський і Б.Федоришин); «Визначення типу особистості» (авт. М.Обозов, 1999, адапт. – М.Дороніна, 1997) уможливило аналіз результатів за допоміжними критеріями ефективності технології становлення цінностей у розвитку дорослої особистості.

Обґрунтовано систему критеріїв і показників, діагностичних засобів і процедур їх виявлення, які адекватно відтворюють предмет дослідження. Результати факторного аналізу, показали, що критеріями особистісного і феноменологічного рівня становлення цінностей в університетському просторі є: усвідомлене самоприйняття, осмисленість життя, життя як цінність, довірлива сміливість, емоційна мудрість, креативність, рефлексивність, самоорганізація (К.Абульханова-Славська, І.Бех, І.Булах, Д.Леонт'єв, А.Маслоу, В.Мясищев, В.Петровський, В.Столін, Е.Шостром). Критерій «Усвідомлене самоприйняття» є найвагомим для становлення цінностей дорослої особистості, оскільки найбільша факторна вага за факторною матрицею визначена за показниками інтернальності й прийняття себе. Наступний критерій «Осмисленість життя» виявляє ступінь цілеспрямованості, емоційної

насиченості життя й безпосередню заглибленість у нього, а також результативність прожитого періоду життя, саморозвитку й управління життям, осмисленість і задоволення ним (суб'єктивне благополуччя). Критерій «Довірлива сміливість» характеризує зв'язок між особистістю дорослого як суб'єктом і іншими людьми, більшу стійкість до стресів, зовнішніх впливів, погроз, сміливість, рішучість, потяг до ризику й гострих відчуттів, лідерські схильності, уміння протистояти втомі й витримувати емоційні навантаження в роботі з людьми, сердечність, альтруїзм, відкритість і довіру до оточуючих людей. Зміст критерію «Емоційна мудрість» характеризує важливий фактор становлення цінностей особистості в університетському просторі та якості вищої освіти – відсутність психологічних бар'єрів, тривожності; упевненість у своїх силах; наявність мотивації з більшою кількістю потреб, які знайшли задоволення; спокій, посидючість, психологічне здоров'я, відсутність почуття провини, розбитості, втоми, здатність досягти лідерства. Присутність критерію «Життя як цінність» у даному факторі з найбільшим навантаженням ціннісних орієнтацій може свідчити про самоцінність життя людини в найрізноманітніших його проявах та цілісній єдності. Креативність обумовлена здібностями дорослої особистості до інтерпретації, проблематизації і прогнозу. Рефлексивність обумовлена рефлексією особистості щодо себе, інших, життєтворчості. Самоорганізація пов'язана з увагою до внутрішніх процесів та усвідомлення ціннісного змісту життєвих смислів й толерантністю, яка властива особистості віку ранньої дорослості.

Виявлені у ході емпіричного дослідження критерії становлення цінностей особистості раннього дорослого віку склали особистісно-життєтворчий (високий рівень) і, частково, вищий, феноменологічний (ціннісно-смиловий) рівень становлення цінностей особистості в психо-соціокультурному (родинному, університетському та професійному) просторі.

У п'ятому розділі «Емпіричне вивчення цінностей особистості раннього дорослого віку в кроскультурному контексті» висвітлюються кроскультурні співвідношення становлення цінностей між українською і польською, українською і румунською та українською й македонською вибірками досліджуваних. Подано результати пояснювального (EFA) та підтверджувального (CFA) факторних аналізів за результатами вимірювання становлення особистісних цінностей вище зазначеної категорії досліджуваних. Здійснено кроскультурне порівняння особливостей становлення цінностей фактору відкритості до змін та аналізуються його результати. Наводяться дані про взаємозв'язок між особистісними цінностями й суб'єктивним благополуччям у досліджуваних у кроскультурному розрізі.

У ході емпіричного дослідження була виявлена психологічна закономірність ціннісного фактору відкритості до змін у становленні цінностей особистості раннього дорослого віку (за даними української та румунської вибірок), що відображено в таблиці 1. Якісні та кількісні результати визначили дві окремі моделі, що були відповідно протестовані на румунських та українських студентах, які статистично підтверджені для обох вибірок.

Таблиця 1

**Тест SEM-моделі ціннісного фактору відкритості до змін
у румунських та українських досліджуваних**

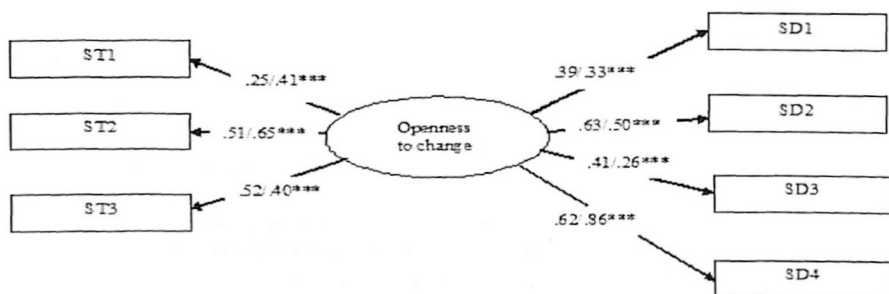
	χ^2	df	p	CFI	RMSEA
Румунська вибірка n=193	26.03	14	.026	.939	.069
Українська вибірка n=230	25.91	13	.017	.929	.071

Умовні позначення: χ^2 = хі-квадрат; df = число ступенів свободи; RMSEA = середньоквадратична похибка наближення; CFI = порівняльний індекс Fit; SEM – метод структурного моделювання

Як видно з табл. 1., обидві вибірки показали високі факторні навантаження. Модель CFA (конфірматорного факторного аналізу) оцінювалася за методом SEM, розробленим

С.Райт, Т.Хавелмо, Х.Самон, була проаналізована за даними румунської та української вибірки окремо. Критерій χ^2 за обома вибірками, дозволив статистично оцінити гіпотезу про ціннісний фактор відкритості до змін, який узагальнено охоплює цінності самостійності (свобода, креативність, самодостатність, вибір власних цілей, допитливість) й цінності стимуляції (новизна і враження, мінливість життя, сміливість і ризик) як основу аксіологічного розвитку особистостей, які перебувають у різному культурному просторі. Водночас вибірковий розподіл статистичного тесту (χ^2) з відповідним числом ступенів свободи ($df=13$ для української і $df=14$ для румунської вибірки) вказав на те, що нульова гіпотеза вірна. За рівнем значущості ($p=.017$ для української і $p=.026$ для румунської вибірки) підтверджується те, що гіпотеза підтримується результатами експерименту. Порівняльний індекс fit (CFI) вказав на відповідність загальної моделі нульовій гіпотезі шляхом вивчення розбіжностей між даними ціннісного фактору відкритості до змін за обома вибірками і їх передбачуваними моделями. Значення CFI (для української $.939$ і румунської $-.939$) в діапазоні від 0 до 1 вказують також на відповідність гіпотези і моделі. Проінтерпретовані показники моделі підтверджують наявність психологічної закономірності ціннісного фактору відкритості до змін у його синергії з соціокультурним (румунським $-.069$ і українським $-.071$), зокрема, університетським простором становлення цінностей особистості віку ранньої дорослості.

Об'єднання самостійності і стимуляції та факторні навантаження в обох групах були всі статистично значущими (рис. 2).

Умовні позначення: (зліва направо від похилої) перший параметр – це коефіцієнт української, другий – коефіцієнт румунської вибірки. Openness to change = фактор цінностей відкритості до змін; SD = цінності самостійності; ST = цінності стимуляції. Коефіцієнт достовірності $p < .001$.

Рис. 2. Моделювання достовірних статистичних даних становлення цінностей відкритості до змін у досліджуваних румунської та української вибірок

Крім того, ми застосували мультіваріативний аналіз коваріацій (MANCOVA) з вибірками досліджуваних (2 параметри) як незалежними змінними та фактор цінностей відкритості до змін (самостійність і стимуляція) як залежними змінними. При цьому фактори стать і вік виступили як коваріати. Цей аналіз дав можливість виявити за двома вибірками статистично значущий ефект щодо становлення цінностей самостійності та стимуляції. Показово, що в українській вибірці студентської молоді спостерігається значне зростання цінностей самостійності ($M = 4.62$, $SD = .66$) та трохи менше за показниками стимуляції ($M = 3.99$, $SD = .88$) порівняно з румунською, – де самостійність ($M = 1.69$, $SD =$

.47) має значно нижчі показники, тоді як показники стимуляції ($M = 2,23$, $SD = .82$) більш наближені у представників досліджуваних культурних просторів. Фактично зазначені дані свідчать про специфічність соціокультурного простору в Україні, де молодь виявляє соціальну і громадянську активність, активно здійснює вільні вибори, приймає самостійні рішення, творчо вирішує проблемні ситуації, сміливо долає непередбачувані складні й екстремальні ситуації й прагне до набуття знань про себе і свою країну. Така специфіка становлення цінностей особистості зумовлена модернізаційними процесами в цілому й використанням інноваційних технологій у навчально-виховному процесі в університетському просторі.

Отже, результати дослідження свідчать про те, що українські, а не румунські студенти можуть «піддаватися» соціокультурному контексту, який є більш сприятливим для засвоєння цінностей, пов'язаних з фактором відкритості для змін. Оскільки в останні десятиліття активізуються прояви громадянської позиції українського народу, наприклад, помаранчева революція та прагнення українців до Європейського Союзу (події Євромайдану), то можна припустити, що ці процеси суттєво впливають на їх свідомість. Можна стверджувати, що висока динаміка становлення цінностей українців пояснюється інтенсивним розвитком соціальних та культурних цінностей. Таким чином, українське студентство перебуває у такому соціальному просторі, який більшою мірою стимулює їх відкритість для змін, ніж румунське. Україна, порівняно з Румунією, характеризується високою політичною напруженістю людей, їх громадянською активністю та неперервним прагненням до незалежності.

У цілому результати емпіричного дослідження засвідчили дієвість однофакторної моделі цінностей відкритості до змін у кроскультурних вибірках, виявивши високий рівень становлення цінностей самостійності та цінностей стимуляції як основних аспектів становлення аксіосфери студентської молоді та визначили психологічну закономірність ціннісного фактору відкритості до змін у розвитку особистості раннього дорослого віку.

За методикою дослідження цінностей (PVQ, Ш.Шварца) були вивчені цінності македонських і українських студентів. Констатовано істотну відмінність (згідно з їх культурним фактором) за всіма типами цінностей. Зокрема, українці оцінили вище, ніж македонці, такі цінності: самостійність ($F(1,424) = 1167.65$, $p < .001$), стимуляцію ($F(1,424) = 152.58$, $p < .001$), досягнення ($F(1,424) = 312.49$, $p < .001$), безпека ($F(1,424) = 304.30$, $p < .001$), конформність ($F(1,424) = 201.49$, $p < .001$), традиції ($F(1,424) = 16.73$, $p < .001$), доброзичливість ($F(1,424) = 639.10$, $p < .001$), універсалізм ($F(1,424) = 596.75$, $p < .001$). Таке оцінювання показало, що українська молодь спрямована на підтримання і самостійний вибір таких цінностей, які сприятимуть особистісним і професійним досягненням, забезпечать можливість бути конформними в будь-якому культурному просторі, їх безпеку і захищеність у життєвій перспективі, єдність зі своїм народом і національними традиціями, розвиток тенденцій свободи та толерантного ставлення до довкілля. Закономірним є той факт, що вище визначені цінності українських студентів є менш доступними і реалізованими для них в сучасних соціальних умовах життя. Тоді як македонці оцінили вище, ніж українці, тільки владу – $F(1,424) = 13,01$, $p < .001$. Певно, що умови життя македонців у складі колишньої Югославії активізували завдяки родинному простору вибір цінності влади.

На основі методики визначення суб'єктивного благополуччя SWL Е.Дьєнера у вибірках досліджуваних (македонці – $M = 4.82$; українці – $M = 4.69$) не було виявлено розбіжностей у задоволеності життям – суб'єктивному благополуччі. Для українців, як засвідчують статистичні дані, характерна перспектива реалізації цінностей. При цьому домінантою виступає «аттрактор цілі», який спрямовує студентів на реалізацію вище зазначеного ряду цінностей у майбутньому життєвому просторі. А також варто враховувати

ментальність українців, яким властиве суб'єктивне благополуччя на підставі реалізації буттєвих цінностей. На відміну від українців у македонців цілий ряд цінностей (безпека, конформність, доброзичливість, традиції та ін.) є реалізованим. Для цих досліджуваних змінені форми соціального життєснування викристалізували новий ієрархічний ряд у їх ціннісній сфері, що також визначило їх суб'єктивне благополуччя. На підставі кореляційного аналізу визначені взаємозв'язки між цінностями і суб'єктивним благополуччям у досліджуваних македонців та українців (табл. 2).

Таблиця 2

Коефіцієнти кореляції між цінностями і суб'єктивним благополуччям досліджуваних македонської та української вибірки

Цінності	Македонці n=234		Українці n=230	
	<i>r</i>	<i>p</i>	<i>r</i>	<i>p</i>
Самостійність	-.076	n.s.	.015	n.s.
Стимуляція	-.084	n.s.	.038	n.s.
Досягнення	-.091	n.s.	.019	n.s.
Влада	.13	.05	.037	n.s.
Безпека	-.214	.001	-.114	n.s.
Конформність	-.40	.001	-.056	n.s.
Доброзичливість	-.32	.001	.046	n.s.
Універсалізм	-.24	.001	.048	n.s.
Традиції	-.36	.001	-.048	n.s.

Умовні позначення: значуща кореляція цінностей і задоволеності життям при $p < .05$ і $p < .001$.

n.s. = не значуща

Як видно з табл. 2, у досліджуваних македонських студентів є взаємозв'язок між суб'єктивним благополуччям і цінностями конформності (безпека та конформність) та самоперевершення (доброзичливість, універсалізм і традиція). Достовірних кореляцій між змінними у досліджуваних українських студентів не виявлено, що підтверджує відсутність взаємозв'язку між ними і, відповідно, вказує на те, що досягнення цінностей-цілей не завжди може корелювати з суб'єктивним благополуччям особистості ранньої дорослості. Отримані результати спрямовують національну освіту на розробку і впровадження інноваційних програм становлення цінностей молоді з метою розширення її можливостей у конструюванні життєздатного соціокультурного простору, що актуалізувало б суб'єктивне благополуччя дорослої особистості. Дані результати частково підтверджують наші очікування щодо взаємовідношень «здорових» (самостійності, доброзичливості, універсалізму, стимуляції і досягнення) і «нездорових» (конформності, безпеки, влади і традицій) цінностей і суб'єктивного благополуччя.

Отже, частково підтвердилася гіпотеза про закономірність зв'язку між суб'єктивним благополуччям і цінностями особистості. Цінності конформності та традицій виявилися значущо пов'язані з задоволеністю життям для македонської групи дорослих, що підтвердило наше очікування про негативне співвіднесення «нездорових» цінностей із суб'єктивним благополуччям. Молоді люди, які в своїх цінностях орієнтовані на володіння речами та їх накопичення, на протигагу духовним цінностям, виявляються менш задоволеними власним життям. Молодь з обох країн, яка володіє сильними і розвиненими «здоровими» цінностями відчуває себе краще в житті, і навпаки, носії «нездорових» цінностей – не задоволені життям і стурбовані.

Проведене теоретичне та емпіричне дослідження дозволило виявити кількісно-якісні показники становлення цінностей особистості віку ранньої дорослості у різних культурних просторах, визначити роль фактору відкритості до змін у становленні цінностей, прослідкувати зв'язок становлення цінностей із суб'єктивним благополуччям. Це вимагає виокремлення соціально-психологічних факторів і механізмів становлення цінностей особистості у ранньому дорослому віці.

У шостому розділі «Соціально-психологічні фактори та механізми становлення цінностей особистості раннього дорослого віку» виокремлено культурний фактор та фактор віку, які визначають процес становлення цінностей особистості у ранньому дорослому віці, обґрунтована та побудована модель нелінійного процесу становлення цінностей у соціокультурному просторі, емпірично досліджені психологічні механізми становлення цінностей особистості ранньої дорослості.

За результатами емпіричного кроскультурного дослідження (за методикою опитувальника ціннісних портретів PVQ, авт. Ш.Шварц) респондентів (українських (UK), польських (PL), румунських (RM), македонських (МК)) виявлено показники «нерівноцінності-еквівалентності» у внутрішній структурі цінностей. Установлено її нерівнозначність (за порівняльним індексом CFI) у цих культурних просторах, зокрема за такими цінностями як: консерватизм (UK-.504; PL-.811; RM-.712; МК-.655), самоствердження (UK-.856; PL-.944; RM-.899; МК-.765), самотрансценденції (UK-.680; PL-.932; RM-.509; МК-.611). Водночас констатовано еквівалентність за цінностями (самостійність та стимуляція) відкритості до змін (UK-.907; PL-.919; RM-.903; МК-.905) у студентській молоді. Це свідчить про те, що у різних культурних просторах є цінності самостійності (свобода, креативність, самодостатність, вибір власних цілей, допитливість) й цінності стимуляції (новизна і враження, мішлвість життя, сміливість і ризик), які є універсальними в становленні аксіологічної системи представників різних культур. Виходячи з цього, фундаментальний вплив на психологічне функціонування і становлення цінностей особистості здійснює структура соціуму і його культура, що й визначає рівноцінність, точніше, еквівалентність їх становлення. Отже, підтверджена гіпотеза про еквівалентність цінностей представників різних культур.

Крім того зазначені вище показники «нерівноцінності-еквівалентності» підтвержені моделлю нелінійного процесу становлення цінностей особистості раннього дорослого віку в різних культурних просторах. Вербалізуючи цю модель, можемо відзначити, що для представників кожної культури в їх життєтворчості завжди виникає певна ціннісна ситуація, в межах якої відбувається вибір цінностей. Проте прийняття рішення щодо реалізації цінностей має складний характер. З одного боку, – це нелінійний процес, який залежить від актуалізації особистістю вищих психічних функцій (сприйняття, уваги, мислення), а також від процесів усвідомлення (смилових одиниць) нею певних домінантних цінностей. Рядоположно на фоні зазначених процесів (сприйняття та усвідомлення цінностей) можуть відбуватися протилежні процеси (несприйняття та неусвідомлення). Адже контексту психологічного простору кожної особистості як індивідуальності притаманна суб'єктивність і вільний вибір. Залежно від глибини суб'єктивних переживань особистості, трансформацій ціннісних ситуацій життєвого простору, в неї зміщуються акценти у виборі цінностей, а також постійно змінюється їх пріоритетність, що й засвідчує їх динамічну нерівновагу, правильніше, нелінійний процес становлення в період дорослості. З іншого боку, вибори особистістю певних цінностей у контексті ціннісної ситуації можуть здійснюватися ієрархічно, лінійно. Коли в особистості актуалізується певна цінність, що не суперечить «аттрактору цілі», то вона приймається і реалізується в її життєвому просторі.

Результати дослідження (за методикою PVQ, авт. Ш.Шварц та VSM-08, авт. Г.Хофстеде) показують, що психологічний фактор віку відіграє значущу роль у наданні представниками різних поколінь переваг тим чи іншим цінностям. Показники змістового навантаження цінностей родинного, університетського та професійного просторів показали, що існують як співвідносні цінності у представників трьох поколінь (дітей - Д, батьків - Б і їх батьків - ББ), так і незалежні, автономні (конфліктні) цінності. У процесі кореляційного аналізу за високою вагою кореляційних зв'язків (формула Пірсона, за критерієм Стюдента) виявлено співвідношення між такими цінностями: *індивідуалізму* (Д-Б - $r = .349$; Б-ББ - $r = .781$; Д-ББ - $r = .993$, при $p = .001$). Це означає, що для представників кожного з трьох поколінь провідну роль відіграють власні цінності, які окреслюються в межах особистісного простору кожної індивідуальності. Вони спрямовані на підтримання власного Я та контексту тих цінностей, які визначають самоствердження, самовизначення і самоздійснення власної самоцінності в життєвому просторі. Існують взаємозв'язки між сімейними цінностями (*турбота, близькість, залежність*) перших двох поколінь (Д-Б - $r = .256$, при $p = .001$). Це вказує на рефлексивні очікування з обох боків (як у дітей, так і батьків) щодо прояву цінностей співучасті, співпереживання, прихильності та особистісної ідентичності. Виявлено також у наступних двох поколінь співпадання між цінностями *колективізму* (Б-ББ - $r = .331$ та Д-ББ - $r = .320$, при $p = .001$). Цей феномен можна пояснити проявом цінності співчуття між вище зазначеними поколіннями, єдністю окремих ціннісних орієнтацій і певною відповідальністю за успіхи і невдачі в життєдіяльності кожного з поколінь. На нашу думку, констатована цінність обумовлюється стагнацією окремих цінностей культурного простору, які трансливалися з досвіду минулих поколінь та зберігаються в пострадянському просторі донині.

Водночас за результатами кореляційного аналізу встановлено неспівпадання за рядом таких цінностей: *близькість* (Д-Б - $r = .174$, при $p = n.s.$), що вказує на тенденцію до конфлікту цінностей, їх неузгодженість у моді, захопленнях, виборах форм відпочинку, засобів самоствердження в професійній діяльності тощо; *турбота* (Б-ББ - $r = .013$, при $p = n.s.$) та *залежність* (Б-ББ - $r = .036$, при $p = n.s.$). Визначені статистичні дані щодо цінностей турботи та залежності вказують на те, що покоління батьків перебуває у життєвій ситуації, що потребує задовільнити, з одного боку, цінності дітей, а з іншого, - цінності своїх батьків похилого віку. Неспівпадання за цінністю «турбота» пояснюється обмеженістю внутрішніх ресурсів батьків, які до того ж ще соціально активні та професійно завантажені. Конфліктність за цінністю «залежність» можна прокоментувати специфічністю особистісної позиції батьків, які відчувають власну автономність і незалежність по відношенню до своїх дітей, і одночасно підпадають під контроль та управління з боку своїх батьків похилого віку.

Поряд зі становленням цінностей у інтеграційній транслації (від покоління до покоління), де значущу роль відіграє фактор віку й родинний простір, відмічається також їх становлення в університетському та професійному просторах, де разом з фактором віку істотним виступає й контекст фахового спрямування та творчих взаємодій в університеті. Результати дослідження (за методикою RVS, авт. М.Рокіч) показали, що студентами найвище оцінені такі термінальні цінності: почуття власної гідності ($Me=4.11$), безпека родини ($Me=5.21$) і мудрість ($Me=5.66$), а інструментальні - чесність ($Me=2.81$), відповідальність ($Me=4.58$) і здібності ($Me=6.13$) як основа компетентності й успіху. Вважаємо, що вибір зазначених вище цінностей представниками певного фаху зумовлений особливостями самопрезентації себе як гідної особистості в професійному просторі та передбачає вирішення ділових справ відповідально і чесно, покладаючись на власні здібності. Водночас, якісні зміни, які відбуваються на тлі цінності мудрості, сприяють подальшому професійному самовизначенню і розширенню Я-концепції, особливо

конструкту Я-професіонал. Найнижчі ранги виявлено за термінальними цінностями приємного й неквапливого життя ($M_e=14.79$) і порядку у вигляді вічного життя ($M_e=15.04$), а серед інструментальних цінностей – слухняність ($M_e=17.53$), акуратність ($M_e=14.94$) і ввічливість ($M_e=13.77$). На нашу думку, в період ранньої дорослості зазначені термінальні та інструментальні цінності не є тими мотиваторами, які стимулюють професійні досягнення особистості цього віку. Отже, професіогенез, залежно від досягнень і успіху в будь-якій діяльності, слугує своєрідним підсилювачем ділової мотивації і особистісного розвитку. Адже у цей період складається так званий професійний тип життєдіяльності, який в разі зміни останньої, залишається константною характеристикою особистості.

У контексті соціокультурного простору становлення цінностей особистості, як встановлено, провідну роль відіграють механізми *соціальної ідентифікації, акомодатії та асиміляції*. Визначено специфічні умови розгортання цих механізмів, які презентуються через інтеракцію та творче життєснування особистості ранньої дорослості. Інтеракційні процеси в родинному колі сприяють актуалізації механізму ототожнення (соціальної ідентифікації) завдяки виокремленню зразків (образів, дій, вчинків, поведінки), які є носіями особистісних цінностей. Процес привласнення цінностей відбувається спочатку на неусвідомлюваному рівні, але згодом вони рефлексуються, синтезуються, диференціюються, осмислюються й інтегруються на свідомому рівні (заміщення, моделювання, імпровізування) завдяки взаємодії.

Соціокультурний простір (професійний та університетський) структурується також за допомогою механізмів *асиміляції-акомодатії*. В процесі набуття професії молоді люди вступають в інтеракції, асимілюючи суб'єктивно значущі для себе цінності. При цьому вони орієнтуються на взірці (цінності певної професії), що призводить до їх перетворення (акомодатії) та злиття (асиміляції) «перетворених форм» осмислених цінностей з власним особистісним простором. Як констатовано, професійна свідомість студентської молоді, зокрема їх професійні цінності, більшою мірою наповнені гуманістичними аксіологічними концептами – прийняттям іншого, емпатією, прагненням допомогти, співучастю тощо. Інтерактивні й креативні процеси університетського простору відкривають можливість асимілювати загальнолюдські, культурні й освітні цінності та перетворювати (акомодатія) й «вводити» їх у психологічний простір особистості ранньої дорослості.

Механізм *особистісної рефлексії* пов'язаний з усвідомленням змісту аксіосистеми психологічного простору людини ранньої дорослості. У процесі творчого життєздійснення відбувається осмислення цінностей, виникають переживання, що сигналізують про їх прийняття або неприйняття. Рефлексивний аналіз особистості сприяє розгортанню шляхів «випробовування» привласнених та суб'єктивованих цінностей. Рефлексивні очікування відкривають можливість за допомогою уявної «імплементатії» здійснювати застосування нових цінностей. За умови ідентифікації останніх з власними «аттракторами цілей» особистість прагне реалізувати набуті цінності реально в соціокультурному просторі.

Проведене дослідження дозволило виявити соціальні та психологічні фактори й виокремити механізми становлення цінностей особистості. Всі вищевизначені емпіричні зміни дозволяють обґрунтувати аксіопсихологічні умови розвитку дорослої особистості.

Сьомий розділ «Аксіопсихологічні умови розвитку особистості в період ранньої дорослості» присвячено розгляду таких умов становлення цінностей у розвитку особистості, як організація здорового конструктивного простору зайнятості особистості (університетського, професійного, родинного) та використання раціональних психотехнік. Подано аналіз становлення цінностей особистості за результатами створеної та апробованої

програми. Коротко описано загальнотеоретичне підґрунтя програми, наведено її зміст та результати застосування.

На основі здійсненого в роботі аналізу зарубіжного та вітчизняного досвіду організації університетського простору встановлено, що, незважаючи на особливості організації освітнього процесу в різних країнах світу, одним із провідних завдань є здійснення впливу на процеси духовного й душевного становлення особистості, становлення її цінностей, проектування соціокультурного середовища, розбудова психолого-педагогічних умов нормального розвитку людини на основних етапах її онтогенезу, тобто актуалізація умінь особистості віку ранньої дорослості вирішувати творчі завдання і розвивати здібності до самореалізації. Ці особливі інтелектуальні вміння дозволяють дорослій особистості по-новому сприйняти звичні явища, актуалізуючи становлення її цінностей, ніби «відкрити заново» для себе складний світ психолого-педагогічних взаємодій і взаємовпливів. З одного боку, їх самостійне осягнення досить складне, з іншого, – покладання на зовнішню моралізацію означає перекриття шляху до самостійності. У цьому зв'язку прийнятною є методологія спонукання до самостійного розмірковування, критичного розгляду, виявлення прихованих причин явищ. Дана методологія дозволяє «запустити» процес самоорганізації становлення цінностей особистості у її смислопошуковій діяльності, глибинне проникнення до джерел власне людського в людині, пропонує один з ефективних шляхів гуманістично орієнтованої (Г.Балл, І.Бех, К.Роджерс, С.Джурард, З.Карпенко, Р.Мей, Н.Непомняця та ін.) організації свідомості, що спрямована на пізнання.

Потенціал феноменологічної психопедагогіки, що допомагає глибоко розкрити зміст становлення цінностей у розвитку особистості студента в університеті, бере свій початок від гегелівської ідеї самостановлення людини в процесі її власної діяльності, в пізнанні власної духовної субстанції як ідентичної з власним свідомим змістом. Цей принцип ізоморфізму є основоположним для технологій формування аксіосмислової сфери (О.Асмолов, Л.Виготський, Д.Леонтьєв та ін.) і становлення цінностей особистості раннього дорослого віку.

Феноменологічну установку психології становлення цінностей особистості методом ейдетичної редукції (різновид феноменологічної редукції) розглядав Е.Гуссерль та намагалася реалізувати З.Карпенко завдяки природній установці людини, що спрямована на зв'язок з іншими людьми, з людством загалом. Це відбувається через «розчистку» свідомості, заповненої до певної міри негативними стереотипами «соціальних» ідеологій, які відвертають людину від її творчої місії спокусами «розчинення в суспільній свідомості». Загальна спрямованість методу ейдетичної редукції полягає в поверненні людини до її природної сутності, а саме – до мікрокосму, що виявляється в її конкретних переживаннях. Останні ж тісно пов'язані з макрокосмом людства і сприяють становленню особистісних цінностей у їх поєднанні із загальнолюдськими завдяки відповідним переживанням та поняттям. Як наслідок, світ навколишній (соціокультурний простір) перетворюється в особистісний феномен світу (психологічний простір). Це перетворення здійснюється в переживаннях особистості, що конструюють у її свідомості смисл, визначаючи його провідну роль у становленні цінностей.

Потенціал технологічного оформлення розвитку вершинних структур особистості, якими є її цінності, знаходиться в установках проблемного та творчого мислення. Апоретика (рівень проблемного мислення) створює передумову для переходу до теоретичного мислення, що дозволяє усвідомити смисл і зміст загальнолюдських цінностей, а шляхи втілення їх в життя пов'язані з творчим потенціалом особистості, який перебудовує таким чином її ціннісну свідомість. Реалізація особистісних цінностей людини зорієнтовує на

включення її свідомості, при чому не насильницьким шляхом, у ситуації життєвих виборів. Основою для такого самопізнання людини та побудови нею власного Я виступають смисложиттєві цінності й ціннісні орієнтації, що відповідають її суб'єктивному моральному досвідові.

Вивчення психологічних закономірностей становлення цінностей особистості полягає, перш за все, у виявленні її смисложиттєвих цінностей, завдяки розкриттю шляхів і механізмів їх становлення у розвитку особистості студента як суб'єкта освіти через використання раціональних психотехнік.

Використана феноменологічно-синергетична психотехніка реалізувалася за допомогою інтерактивних методів, в основу яких лягла технологія психологічного тренінгу становлення смисложиттєвих цінностей особистості раннього дорослого віку. Програма тренінгу передбачала створення умов для зміни мовних стратегій студентів. В ідеалі – це сприяння переходу т.з. негативних цінностей та установок у позитивні, завдяки чому можливою стала ціннісна переорієнтація їх свідомості й поведінки.

Кожному студенту важливо було оволодіти двома видами знань про себе: знанням-описом і знанням-регулятором діяльності. Перше – результат застосування діагностики, що дозволяє студенту отримати психологічні знання про власну особистість. Отримання таких знань про себе сприяє порівнянню себе з іншими, формулюванню питань, спрямованих на подальше самопізнання, отриманню пояснень щодо фактів власної поведінки.

Інший вид знань здобувається шляхом аналізу тієї діяльності, якою студенти управляють самі. В ході цього аналізу відбувається усвідомлення прихованих до цього зусиль психічних утворень, що впливають на вчинки й поведінку, психологічним ефектом яких є суб'єктивне благополуччя. Такого роду знання (усвідомлення себе) дозволяє цілеспрямовано скоригувати уявлення студента про світ (соціокультурний і психологічний простір) й завдяки цьому, а не за рахунок зовнішнього впливу, змінити власну життєдіяльність. Це і є навички особистісної рефлексії й самоконтролю, які сформували у студента шляхом психопедагогічної підтримки.

В основу програми «Психологія цінностей. Становлення цінностей особистості» покладено концепцію становлення цінностей у розвитку особистості та використано вище визначену модель. Загальну кількість учасників програми склали студенти, які взяли участь у проєкті, організатором і керівником якого є автор з 2005 і до 2014. Програма становлення цінностей особистості була реалізована на стадіях мотивації, діагностики, становлення, контрольної діагностики. Головним завданням стадії становлення цінностей є психопедагогічна підтримка у сприянні переходу, перетворення, інтеграції до ціннісної системи особистості студента тих цінностей, які стають осмисленими на рівні його самосвідомості, а також їх реконструкція в процесі набуття значущості для нього, подальша ієрархізація цих цінностей, охоплення нових смислів і нове творче структурування в життєвих просторах молодих людей. Програма складається з 3-х частин: теоретичної, діагностичної та аксіотренінгу. Її теоретична частина презентована вісьмома лекціями тривалістю по дві години кожна. На практичних заняттях реалізовувалася діагностична – покликана ознайомити студентів з методиками оцінювання і вимірювання цінностей і ціннісних систем та надати їм можливість отримати психологічні знання про власну особистість. Аксіотренінг включав кейс для роботи з цінностями (1. Чому цінності важливі? 2. Як цінності діють? 3. Як ми використовуємо цінності? 4. Як цінності змінюються? 5. Який процес становлення цінностей особистості?) і передбачав створення умов для зміни мовних стратегій студентів з метою активізації механізмів становлення смислових складових цінностей особистості. Наприкінці фіксувалися (контрольною діагностикою) результати переходу негативних цінностей та установок у позитивні, завдяки чому можливою стала

ціннісна переорієнтація свідомості й поведінки студентів. У контрольному експерименті брали участь 28 студентів-українців другого року навчання: 14 осіб (експериментальна група) та 14 осіб (контрольна група). Кроскультурну вибірку склали 28 студентів з Румунії: 14 осіб (експериментальна група) та 14 осіб (контрольна група) і 25 - з Македонії: 13 осіб (експериментальна група) та 12 осіб (контрольна група). Загальна кількість годин програми становила 27 год. Програма реалізовувалася зі студентами проблемної групи «Дослідження цінностей» у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, а також в університетах святих Кирила і Мефодія в Скоп'є (Македонія) і Трансільванському університеті Брашова (Румунія). Результати, отримані внаслідок проведення експерименту, виявили певні зміни та ефекти становлення цінностей особистості студентів.

Як показали результати контрольного експерименту піднялися рейтинги (за статистичною різницею F , при $p < .001$) таких ціннісних факторів: *відкритості до змін* за українською вибіркою ($F(UK) = 1,224$), румунською ($F(RM) = 1,134$), македонською ($F(MK) = 1,348$); відповідно *доброзичливості* ($F(UK) = 1,448$; $F(RM) = 1,553$; $F(MK) = 1,349$) та *досягнень* ($F(UK) = 2,134$; $F(RM) = 1,923$; $F(MK) = 1,824$), які пов'язані із суб'єктивним благополуччям досліджуваних. Водночас знизилися рейтинги таких ціннісних факторів: *консерватизму* ($F(UK) = 1,149$; $F(RM) = 1,352$; $F(MK) = 1,152$) і *влади* ($F(UK) = 1,264$; $F(RM) = 1,468$; $F(MK) = 1,265$). Це свідчить про підвищення пізнавального та творчого потенціалу осмислення позитивних цінностей в результаті цілеспрямованого впливу, який посилює їх становлення в студентів, що й визначає їх суб'єктивне благополуччя у життєвому просторі. Тому можна стверджувати, що програма «Психологія цінностей. Становлення цінностей особистості» активізує механізми особистісної рефлексії, акомодатції й асиміляції, ідентифікації в процесах інтеракцій, що спричинюють становлення цінностей.

У контрольних групах подібних змін не зафіксовано.

Отже, в кроскультурному розрізі експериментально доведені всі три гіпотези, презентовані вище.

Кореляційний аналіз дав можливість виявити взаємозв'язки між цінностями-цілями і цінностями-засобами та окремими факторами внутрішнього світу особистості студента, а саме рівнем розвитку смисложиттєвих орієнтацій.

За результатами контрольного експерименту на основі реалізації психопедагогічної програми встановлено значущі кореляційні зв'язки (на рівні $p \leq .05$, $p \leq .01$) між смисложиттєвою цінністю «Здоров'я» і субшкалою «Процес життя чи інтерес і емоційна насиченість життя» ($r = -.22$, при $p \leq .05$) та субшкалою «Результативність життя чи задоволеність самореалізацією» ($r = -.33$, при $p \leq .01$). Виявлена кореляція вказує, що збільшення показників однієї змінної пов'язане із зменшенням показників іншої, а саме чим вище задоволення самореалізацією й більше зростає емоційне насичення життям, тим нижча орієнтація на здоров'я. Також негативні кореляції виявлено між змінними цінності «Суспільне визнання» і субшкалою «Наявність в житті цілей в майбутньому» ($r = -.24$, при $p \leq .05$); між змінними цінності «Творчість» і субшкалами «Наявність в житті цілей в майбутньому» ($r = -.27$, при $p \leq .05$) та «Локус контролю-Я» ($r = -.26$ при $p \leq .05$). Такі кореляції цінностей особистості раннього дорослого віку із її смисложиттєвими орієнтаціями вказують на те, що чинник усвідомленості особистістю цілей у майбутньому і віра у можливість досягнути їх власними силами знижує потенціали в орієнтації на творчість у спроектованому життєвому просторі. Стосовно результатів за цінностями-засобами виявлено наступне: встановлено негативний зв'язок між цінністю «Життєрадісність» та субшкалою «Процес життя чи інтерес і емоційна насиченість життя» ($r = -.27$, при $p \leq .05$). Орієнтація на життєрадісність як засіб досягнення визначених життєвих цілей зменшується

в міру зростання змінної інтересу й емоційної насиченості в житті. Таким чином, нам вдалося виявити протиріччя внутрішнього світу особистості раннього дорослого віку, які варто враховувати у її ціннісному і професійному становленні в університетському просторі.

Виявлені емпіричні закономірності взаємовпливу досліджуваних факторів розвитку особистості студента вказують на вже сформовані внутрішньо-особистісні структури й функції, які визначають напрямки становлення цінностей особистості в ранній дорослості. Очевидно, що в процесі тренінгу активізувалися особистісні функції становлення цінностей: мотиваційно-сміслова, системотвірна, селективна, опосередкування, смислотворення, створення власної картини світу тощо.

Розроблена концепція становлення цінностей відкритості до змін як основи розвитку особистості ранньої дорослості та врахування соціальних, психологічних факторів і механізмів цього процесу є методологічною основою для побудови зарубіжних і вітчизняних програм підготовки фахівців різних сфер зайнятості.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукової проблеми становлення цінностей особистості. Здійснено психологічний аналіз проблеми становлення цінностей в особистості ранньої дорослості, визначено мотиваційну основу їх становлення та сутність поняття «становлення цінностей особистості» ранньої дорослості у контексті соціокультурного простору. Аналізуються функції та емпіричні кореляції становлення цінностей у дорослої особистості. Обґрунтовано феноменологічно-синергетичний підхід, його вихідні положення та концептуальну парадигму становлення цінностей особистості ранньої дорослості, визначено змістове наповнення психологічних механізмів, соціально-психологічних факторів і функцій цінностей особистості ранньої дорослості та її суб'єктивного благополуччя в різних життєвих просторах. Виявлено психологічні механізми, ефекти, закономірності становлення цінностей. Визначено якісні показники становлення цінностей особистості за результатами створеної та апробованої програми.

Здійснений на засадах феноменологічно-синергетичного підходу змістовий аналіз становлення цінностей особистості періоду ранньої дорослості дозволяє зробити такі висновки:

1. Проблема визначення соціально та психологічно зорієтованих засад становлення цінностей особистості лежить у площині міждисциплінарного дискурсу та теоретико-методологічної рефлексії. Доведена значущість феноменологічного, синергетичного, особистісного, кроскультурного підходів для досліджуваної проблеми, що зумовлюється багатоаспектністю становлення цінностей особистості ранньої дорослості в соціокультурному просторі. Останній визначено нами як простір життєтворення особистості ранньої дорослості, що включає буттєві цінності найближчого оточення (родинний), культурні цінності як мотиватори досягнення професійних знань та умінь (професійний), а також освітні ціннісні орієнтації молодих людей, які підвищують їх особистісний і творчий потенціал (університетський). У сучасних умовах саме університетський простір сприяє мобільності студентів, оскільки молодь однієї країни, залучаючись до аксіологічної системи іншої країни, починає синергетично взаємодіяти – узгоджено діяти, співіснувати на підставі виокремлених загальнолюдських цінностей, зберігаючи при цьому в психологічному просторі етноцінності своєї країни. Отже, ціннісна система студентської молоді вивчена, виходячи з наукових положень кроскультурної психології.

Цінності особистості з позиції їх становлення у соціокультурному (родинному, професійному, університетському) та психологічному життєздійснювальному контекстах «переплітаються», здійснюючи взаємовпливи й визначаючи водночас лінійний і нелінійний характер процесу їх становлення. В цілому цінність тлумачиться як соціокультурна конструкція, яка стає особистісною (психологічною) в результаті інтеракцій. Отже, становлення цінностей особистості ранньої дорослості означає неперервний перехід, перетворення тих цінностей, які набувають в свідомості дорослої особистості осмисленого рівня і продовжують інтегруватися до її ціннісної системи на рівні самосвідомості. Водночас цінності реконструюються, набуваючи значущості для людини, ідентифікуються, ієрархізуються, охоплюючи нові смисли й структурують по-новому життєві простори людини.

2. Визначено функції (оцінну, селективну, мотиваційно-сміслову, системотвірну, ідеологічну) становлення цінностей особистості раннього дорослого віку. Оцінна функція є провідною, оскільки оціювання аксіофеноменів соціокультурного простору конструє ціннісне ставлення до потоку цінностей особистісного простору у вимірах «моє - не моє», «добре - погано». Селективна функція сприяє відбору найбільш значущих цінностей з довкілля, яка визначає суб'єктивну спрямованість особистості – потреби, бажання, установки тощо. Мотиваційно-сміслова – реалізує можливість дорослої особистості до осмислення й визнання цінностей як суб'єктивних слонук у процесі здійснення усвідомленої цілеспрямованої діяльності. Системотвірна функція організовує психологічний простір дорослої людини на засадах спрямованості, підкореності визнаним нею цінностям-цілям, ідеалам, прагненням тощо. Ідеологічна функція цінностей є дієвим засобом в інтеракціях людей, мотивує їх до проявів поваги, підтримки й захисту людини чи групи.

Теоретично виявлено взаємозв'язки між цінностями і суб'єктивним благополуччям як взаємопов'язаними корелятами досліджуваного феномена. З одного боку, цінності є предикторами задоволеності життям, а з іншого, - суб'єктивне благополуччя актуалізує процес становлення цінностей особистості дорослого. Існують закономірні взаємовпливи між зазначеними феноменами незалежно від соціокультурного простору і часового виміру. Водночас змістове наповнення цінностей у їх зв'язку з суб'єктивним благополуччям залежить від соціокультурного простору. Обґрунтовано значущість кроскультурного дослідження цінностей та виокремлено університетський простір як культурну систему, в межах якої відбувається специфічний процес становлення цінностей. Саме емпіричні кореляти розвитку цінностей у структурі дорослої особистості виявили складність, мультідетермінованість та нелінійність їх становлення в особистості раннього дорослого віку.

3. Обґрунтовано феноменологічно-синергетичний підхід, сутність якого полягає в тому, що становлення цінностей особистості раннього дорослого віку пов'язане з поступовим ускладненням та узгодженням її ціннісної системи впродовж життєтворчості. В соціокультурному (родинному, університетському, професійному) та психологічному просторах структурується феноменологічне поле особистості дорослого, яке включає як неузгоджену й неорганізовану, так і узгоджену й супідрядну взаємопов'язану систему її цінностей. Універсальність, відкритість, залученість ціннісної системи дорослої особистості актуалізує спонтанний та вільний процес їх становлення в соціокультурному просторі. Водночас своєрідність та унікальність індивідуальності визначає суб'єктивізацію відповідального вибору в психологічному просторі, що забезпечує відбір найбільш значущих для особистості цінностей, які кристалізують її ціннісне Я. Саме суб'єктивізація осмислення та емоційного переживання, прийняття цінностей, їх самоорганізація у дорослої особистості призводить до їх ієрархізації. Цінності-цілі, сконструйовані дорослою

особистістю на життєву перспективу, стають «аттракторами цілі» та визначають її особистісне зростання та морально-духовне благополуччя загалом.

Феноменологічно-синергетичний підхід ґрунтується на таких вихідних положеннях, як: стійка динамічна нерівновага у процесі становлення цінностей дорослої особистості; взаємодія тенденцій до збереження і змін як умов розвитку ціннісної системи особистості; диференціація-інтеграція ціннісної системи людини в період дорослості; відкритість до змін у ціннісній системі особистості; конституювання й інтерпретація сенсу цінностей дорослою особистістю.

4. Виокремлено психологічні механізми процесу становлення цінностей у розвитку особистості раннього дорослого віку. У соціокультурному просторі, зокрема родинному, в дорослої особистості постійно актуалізується механізм соціальної ідентифікації. Процес засвоєння в генезі відбувається спочатку на неусвідомлюваному рівні (наслідування), а згодом цінності аналізуються, узагальнюються, диференціюються та усвідомлюються й ідентифікуються на свідомому рівні (моделювання, імпровізування). Для професійного та університетського просторів властиві механізми асиміляції-акомодатії у становленні цінностей дорослої особистості. В інтеракціях у ході набуття професії молоді люди асимілюють значущі для себе цінності, орієнтуючись на взірці певної професії, відбувається перетворення (акомодатія) цих цінностей та злиття (асиміляція) їх з власним особистісним простором. Університетський простір відкриває можливість асимілювати загальнолюдські, культурні та освітні цінності й, на основі перетворення (акомодатії) та «введення» їх у психологічний простір кожного, відчуті цілісність ціннісної системи людей усіх країн. У психологічному просторі людини ранньої дорослості особистісна рефлексія виявляється в усвідомленні та осмисленні змісту цінностей, що активує переживання задоволеності або незадоволеності ними.

На становлення цінностей особистості раннього дорослого віку впливають певні соціально-психологічні фактори. Важливим фактором виступає культура, яка спрямовує розвиток її творчих сил і здібностей, що реалізуються в структуруванні взаємовідносин між людьми, організації різних форм життєтворчості, що зумовлює становлення матеріальних і духовних цінностей. Фактор віку відображає цінності людини конкретного віку та транслює до її аксіосистеми цінності людей різних поколінь. Водночас фактор фаху визначає становлення цінностей особистості в ракурсі професійного спрямування.

5. Побудована структурно-функціональна модель становлення цінностей особистості ранньої дорослості. В ній визначено взаємозв'язки і взаємовпливи у процесі становлення цінностей особистості саме в університетському просторі. Ці взаємозв'язки підсилюються завдяки впливам соціально-психологічних факторів (віку, фаху, родини, культури) та діям механізмів (соціальної ідентифікації, асиміляції й акомодатії, особистісної рефлексії) та виявляються у відповідних ефектах (духовних, моральних, соціальних). У структурі становлення цінностей ключовим є їх зміст для дорослої особистості, оскільки вони в процесі трансгресії та змін, конституювання та інтерпретації у психологічному просторі суб'єктивуються та утворюють найбільш значущі для дорослої особистості цінності. В процесі самоздійснення дорослої особистості самоактуалізовані цінності впроваджуються в контекст життєвого простору, на підставі чого виникає суб'єктивне благополуччя. Останнє зумовлює не тільки психологічне здоров'я людини, але й її життєстійкість за умов нестабільності на зламних етапах політичного, соціально-економічного розвитку суспільства.

6. Ціннісний фактор відкритості до змін є фундаментальним для розвитку особистості ранньої дорослості, становлення її особистісних цінностей через взаємодію в синергії соціокультурного (університетського, професійного, родинного) та психологічного

просторів. Становлення є одночасно і процесом, і станом, і властивістю відкритих ціннісних систем у вище зазначених просторах. Результатами кроскультурного аналізу доведено, що ціннісний фактор відкритості до змін (самостійність і стимуляція) є домінантним активізатором становлення цінностей у розвитку особистості студентської молоді.

Констатовано, що в українській вибірці студентської молоді значне зростання цінностей самостійності та трохи нижчі показники стимуляції порівняно з румунською, – де самостійність має значно нижчі показники, тоді як показники стимуляції наближені у представників досліджуваних культурних просторів. Фактично це свідчить про специфічність соціокультурного простору в Україні, де молодь виявляє соціальну і громадянську активність, здійснює вільні вибори, приймає самостійні рішення, творчо вирішує проблемні ситуації, сміливо долає непередбачувані складні й екстремальні ситуації та прагне до набуття знань про себе і свою країну. Така специфіка становлення цінностей особистості зумовлена модернізаційними процесами в цілому й використанням інноваційних технологій у навчально-виховному процесі в університетському просторі. Можна стверджувати, що висока динаміка становлення цінностей українців пояснюється інтенсивним розвитком соціальних та культурних цінностей. Таким чином, українське студентство перебуває у такому соціальному просторі, який більшою мірою стимулює їх відкритість для змін, ніж румунське. Україна, порівняно з Румунією, характеризується високою політичною напруженістю людей, їх громадянською активністю та неперервним прагненням до незалежності. У цілому результати емпіричного дослідження засвідчили дієвість однофакторної моделі цінностей відкритості до змін у кроскультурних вибірках, виявивши високий рівень становлення цінностей самостійності та цінностей стимуляції як основних аспектів становлення аксіосфери студентської молоді та визначили психологічну закономірність ціннісного фактору відкритості до змін у розвитку особистості раннього дорослого віку.

7. У суб'єктивному благополуччі не було виявлено розбіжностей між македонськими і українськими студентами. Для українців, як засвідчують статистичні дані, характерна перспектива реалізації цінностей. При цьому домінантою виступає «аттрактор цілі», який спрямовує студентів на реалізацію вище зазначеного ряду цінностей у майбутньому життєвому просторі. А також варто враховувати ментальність українців, яким властиве суб'єктивне благополуччя на підставі реалізації буттєвих цінностей. На відміну від українців у македонців цілий ряд цінностей (безпека, конформність, доброзичливість, традиції та ін.) є реалізованими. Для цих молодих людей змінені форми соціального життєіснування викристалізували новий ієрархічний ряд у їх ціннісній сфері, що й визначило їх суб'єктивне благополуччя. У македонських студентів за результатами кореляційного аналізу встановлено взаємозв'язок між суб'єктивним благополуччям і цінностями конформності (безпека та конформність) та самоперевернення (доброзичливість, універсалізм і традиція). Достовірних кореляцій між зазначеними змінними в українських студентів не виявлено. Це вказує на те, що досягнення цінностей-цілей не завжди може корелювати з суб'єктивним благополуччям особистості ранньої дорослості. Результати частково підтверджують нашу гіпотезу щодо взаємовідношень «здорових» (самостійності, доброзичливості, універсалізму, стимуляції, досягнення) і «нездорових» (конформності, безпеки, влади, традицій) цінностей та суб'єктивного благополуччя особистості ранньої дорослості. Отже, була доведена гіпотеза про закономірність зв'язку між суб'єктивним благополуччям і цінностями особистості. Цінності конформності та традицій корелюють із задоволеністю життям для македонської групи дорослих, що підтвердило нашу гіпотезу про негативне співвідношення «нездорових» цінностей із суб'єктивним благополуччям.

8. За результатами емпіричного кроскультурного дослідження українських, польських, румунських, македонських респондентів виявлено показники «нерівноцінності-еквівалентності» у внутрішній структурі цінностей. Установлено її нерівнозначність у цих культурних просторах, зокрема за такими цінностями як: консерватизм, самоствердження, самотрансценденція. Водночас констатовано еквівалентність за цінностями відкритості до змін (самостійність і стимуляція) у студентської молоді. Це свідчить про те, що у різних культурних просторах є цінності самостійності (свобода, креативність, самодостатність, вибір власних цілей, допитливість) й цінності стимуляції (новизна і враження, мінливість життя, сміливість і ризик), які є універсальними в становленні аксіологічної системи представників різних культур. Отже, фундаментальний вплив на психологічне функціонування і становлення цінностей особистості здійснює структура соціуму і його культура, що й визначає еквівалентність їх становлення. Гіпотеза про еквівалентність цінностей представників різних культур підтверджена.

Результати дослідження показують, що психологічний фактор віку відіграє значущу роль у наданні представниками різних поколінь переваг тим чи іншим цінностям. Показники змістового навантаження цінностей родинного, університетського та професійного просторів показали, що існують як співвідносні цінності у представників трьох поколінь (дітей, батьків і їх батьків), так і незалежні, автономні (конфліктні) цінності. Отже, становленням цінностей відбувається у їх інтергенераційній трансляції (від покоління до покоління) і значущу роль у цьому відіграє фактор віку й родинний простір.

Становлення цінностей в університетському та професійному просторах пов'язане з контекстом фахового спрямування та творчих взаємодій в університеті. Студентами найвище оцінені такі термінальні цінності: почуття власної гідності, безпека родини і мудрість, а інструментальні – чесність, відповідальність і здібності як основа компетентності й успіху. Такий вибір зумовлений особливостями самопрезентації себе як гідної особистості в професійному просторі та передбачає вирішення ділових справ відповідально і чесно, покладаючись на власні здібності. Найнижчі ранги виявлено за термінальними цінностями приємного й неквапливого життя і порятунку у вигляді вічного життя, а серед інструментальних цінностей – слухняність, акуратність і ввічливість. Зазначені термінальні та інструментальні цінності не є тими мотиваторами, які стимулюють професійні досягнення особистості цього віку. Отже, професіогенез, залежно від досягнень і успіху в будь-якій діяльності, слугує своєрідним підсилювачем ділової мотивації і особистісного розвитку.

9. Асоційованим результатом проведеного дослідження є дієвість однофакторної моделі цінностей відкритості до змін, що є основою становлення цінностей особистості та її розвитку. Застосування цієї моделі виступає аксіопсихологічним підґрунтям методології та базисом конструктивної технології становлення цінностей особистості ранньої дорослості. Впровадження розробленої програми становлення цінностей особистості дорослого, що базується на концепції та емпірично перевіреній моделі їх становлення завдяки ціннісному фактору відкритості до змін, дозволяє на новому творчому рівні активізувати процес самоорганізації становлення цінностей особистості у її смислопошуковій діяльності. Результатом застосування програми є подальше зростання зрілості особистісних структур дорослої людини, пов'язаних зі становленням цінностей. Це також визначає її позитивні зміни в тенденціях до самоактуалізації з акцентом на ціннісному блоці смисложиттєвих орієнтацій.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми становлення цінностей особистості в різних соціокультурних просторах. Подальшого теоретичного осмислення та експериментального вивчення потребують питання особливостей становлення цінностей

особистості підліткового і юнацького віку в кроскультурному контексті, а також питання розвитку рефлексивної, креативної, інтерактивної та інтерпретативної компетентностей особистості як суб'єкта смислотворення та становлення цінностей; роль індивідуальних відмінностей і конкретних умов та чинників у становленні цінностей особистості через відкритість до змін за межами національних контекстів.

Зміст дисертації відображено у публікаціях автора

Монографії:

1. Романюк Л.В. Психологія цінностей: становлення в розвитку особистості. – Кам'янець-Подільський: Вид-во і друк ПП Мошинський В. С. – 2013. – 386 с.
2. Романюк Л.В. Становлення цінностей особистості: психологічний аспект. – Кам'янець-Подільський: Вид-во і друк ПП Мошинський В.С. – 2013. – 388 с.

Наукові статті у фахових виданнях України:

1. Романюк Л.В. Активізація психологічних механізмів розвитку ціннісних орієнтацій студентів у процесі психологічної підготовки до професійної діяльності / Л.В. Романюк // Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України – № 3. – 2004 р. – С. 142-146.
2. Романюк Л.В. Визначення психологічних механізмів розвитку ціннісних орієнтацій особистості студента / Л.В. Романюк // Проблеми освіти. Спец. Випуск / кол. авт. – К.: Науково-методичний центр вищої освіти Міністерства освіти і науки України, Вінницька філія Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», 2004. Київ-Вінниця. – С.97-102.
3. Романюк Л.В. Методологічні установки і ціннісні орієнтації в технології навчання і виховання студентів / Л.В. Романюк // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // 36. наук. пр. – Вип. 5 / Редкол.: І.А.Зязюн (голова) та ін. – Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2004. – С. 610-619.
4. Романюк Л.В. Дослідження взаємовпливу ціннісних орієнтацій і особистісних рис суб'єктів управління в освіті / Л.В. Романюк // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка: 36. наук. праць. – К.: «Політехніка», 2005. – № 2. – Ч.1. – С. 113-119.
5. Романюк Л.В. Методика дослідження самооцінки студентів як елемент розвитку їхніх ціннісних орієнтацій в процесі використання інтерактивних методів навчання / Л.В. Романюк // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // 36. наук. пр. / Редкол.: І.А.Зязюн (голова) та ін. – Київ-Вінниця: Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського: ОО «Планер», – Випуск 5. – 2005. – С. 422-428.
6. Романюк Л.В. Активізація механізмів розвитку ціннісних орієнтацій студентів шляхом психолого-педагогічної підготовки у контексті вимог Болонського процесу / Л.В. Романюк // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка: 36. наук. праць. – Київ: «Політехніка», 2006. – № 16. – С. 89-94.
7. Романюк Л.В. Гендерні особливості розвитку ціннісних орієнтацій студентської молоді в контексті вимог болонського процесу / Л.В. Романюк // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України. – Т. 8. – Ч. 7. – К., 2006 – С. 293-299.

8. Романюк Л.В. Розвиток особистісного смислу і ціннісних орієнтацій як мотиваційна компонента суб'єкта освіти / Л.В. Романюк // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України. – Т. 8. – Ч. 9. – К., 2006 – С. 267-273.

9. Романюк Л.В. Аналіз психологічних механізмів розвитку ціннісних орієнтацій студента у контексті їх функцій і місця у структурі особистості / Л.В. Романюк // Наукові записки інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименко. — Вип. 30 – К.: Мілленіум, 2006 – С. 222-229.

10. Романюк Л.В. Професійна рефлексія – механізм розвитку ядра особистості студента-психолога / Л.В. Романюк // Актуальні проблеми психології : Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія / За ред. С.Д. Максименка, М.В.Папучі. – Київ-Ніжин : Видавництво НДУ ; ДС (Міланік), 2007. – Том 10, вип. 1. – С. 98-101.

11. Романюк Л.В. Аналіз механізмів соціалізації, психологічного розвитку особистості та її ціннісних орієнтацій / Л.В. Романюк // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. Т. IX, част. 2. – К., 2007 – С. 256-262.

12. Романюк Л.В. Становлення смисложиттєвих цінностей особистості студента у контексті раціональних психотехнік її розвитку / Л.В. Романюк // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: 36. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – №17 (41). – Част. I. – С.86-92

13. Романюк Л.В. Духовність як суб'єктивна цінність зрілої особистості у контексті її смислоутворення / Л.В. Романюк // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України. – Т. 12. – Ч. 1. – К., 2007 – С. 267-273.

14. Романюк Л.В. Психологічні аспекти розвитку смисложиттєвих цінностей особистості шляхом динамічного навчання / Л.В. Романюк // Актуальні проблеми психології: Психологічна теорія і технологія навчання. Збірник наукових праць інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України. – Т. 8 – Вип. 4. – К., 2007 – С. 107-116.

15. Романюк Л.В. Ціннісно-орієнтаційна єдність команди в контексті самооцінки суб'єкта управління як механізму динаміки смисложиттєвих цінностей особистості / Л.В. Романюк // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка : 36. наук. праць. – Київ : «Політехніка», 2007. – № 6. – С. 110-119

16. Романюк Л.В. Критерії-цінності якості вищої освіти / Л.В. Романюк // Вища освіта України – Додаток 3 (т.7) – 2007 р. Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору : Моніторинг якості освіти» – С. 93-102

17. Романюк Л.В. Управління розвитком суб'єктивного відношення до цінностей у процесі психолого-педагогічної освіти / Л.В. Романюк // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка : 36. наук. праць. – Київ : «Політехніка», 2007. – № 7. – С. 107-116

18. Романюк Л.В. Методологічні засади психології суб'єктивного відношення до соціальних цінностей в контексті сенсу та його утворення / Л.В. Романюк // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименка. Т. X, Част. 3. – К., 2008 – С. 407-416.

19. Романюк Л.В. Ціннісні критерії якості вищої освіти / Л.В. Романюк // Вища освіта України – Додаток 3 Том III (10) – 2008 р. – Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору : Моніторинг якості освіти» – С. 432-439.

20. Романюк Л.В. Становлення цінностей в юнацькому віці шляхом особистісного самовизначення / Л.В. Романюк // Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України – № 8-9. – 2008 р. – С. 274-279.

21. Романюк Л.В. Емпіричний аналіз загальних цінностей, цінностей освіти і праці у світлі західного вчення / Л.В. Романюк // Проблеми сучасної психології : Збірник наукових

праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 2. – Кам'янець-Подільський : Аксіома. – 2008. – С. 288-296.

22. Романюк Л.В. Дослідження цінностей в моніторингу якості вищої освіти : засоби, технології та перспективи / Л.В. Романюк // Вища освіта України – Додаток 3. – Том IV (11) – 2008 р. – Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – С. 109-118

23. Романюк Л.В. Психологія становлення цінностей особистості через їх самовиявлення / Л.В. Романюк // Актуальні проблеми психології. Психологічна теорія і технологія навчання : Збірник наукових праць інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, М.Л.Смульсон. – Т. 8, Випуск 6. – К., 2009. – С. 214-222, або <http://www.psy-science.com.ua/department/zbirnyk-2009/23.htm>

24. Романюк Л.В. Психологія соціального впливу на становлення цінностей у контексті їх структурної еквівалентності / Л.В. Романюк // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименка. – Т. XI, част. 1. – К., 2009 – С. 467-473.

25. Романюк Л.В. Психотехнологія становлення цінностей у моделі світу особистості / Л.В. Романюк // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки : 36. наукових праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – №26 (50). – Част. II. – С. 139-144.

26. Романюк Л.В. Теоретичні підходи до цінностей у західній гуманітарній науці / Л.В. Романюк // Актуальні проблеми психології. Проблеми психології творчості : Збірник наукових праць інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, В.О.Моляко. – Т. 12, Випуск 6. – Житомир, 2009. – С. 268-275.

27. Романюк Л.В. Психологічні механізми становлення ціннісного відношення до природи / Л.В. Романюк // Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, Ю.М. Швалба. – Т. 7. – Випуск 20. – Ч. 2. Екологічна психологія – К., 2009. – С. 138-143.

28. Романюк Л.В. Цінності у структурі особистості / Л.В. Романюк // Проблеми сучасної психології : Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України / За ред.С.Д.Максименка, Л.А.Онуфрієвої. – Вип. 4. – Кам'янець-Подільський : Аксіома. – 2009. – С. 340-353.

29. Романюк Л.В. Компетентісний і ціннісний підходи у вищій школі / Л.В.Романюк, В.Г.Романюк // Інформаційні технології і засоби навчання : електронне наукове фахове видання [Електронний ресурс] / Ін-т інформ. технологій і засобів навчання АПН України, Ун-т менеджменту освіти АПН України ; гол. ред. : В. Ю. Биков. – 2009. – № 5(13). – Режим доступу <http://www.ime.edu-ua.net/em13/emg.html>. – Заголовок з екрана.

30. Романюк Л.В. Становлення цінностей особистості у контексті проблем української реальності / Л.В. Романюк // Проблеми сучасної психології : Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України / За ред.С.Д.Максименка, Л.А.Онуфрієвої. – Вип. 5. – Кам'янець-Подільський : Аксіома. – 2009. – С. 423-432.

31. Романюк Л.В. Психологія становлення цінностей особистості в світі, що швидко змінюється / Л.В. Романюк // Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України – № 9. – 2009 р. – С. 47-51.

32. Романюк Л.В. Моніторинг цінностей дорослих як показник якості освіти / Л.В. Романюк // Вища освіта України – Додаток 4 Том V (17) – 2009 р. – Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору : Моніторинг якості освіти» – С. 265-275.

33. Романюк Л.В. Дослідження цінностей в моніторингу якості вищої освіти : засоби, технології та перспективи / Л.В. Романюк // Вища освіта України – Додаток 4. – Том IV (16)

– 2009 р. – Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору : Моніторинг якості освіти» – С. 440-446.

34. Романюк Л.В. Процес становлення цінностей особистості в онтогенезі / Л.В. Романюк // Проблеми сучасної психології : Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименка, Л.А.Онуфрієвої. – Вип. 6. – Кам'янець-Подільський : Аксіома. – 2009. – С. 423-432.

35. Романюк Л.В. Принцип розвитку у процесі становлення цінностей особистості / Л.В. Романюк // Актуальні проблеми психології : Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія / За ред. С.Д. Максименка. – Київ-Кіровоград : ДП «Інформаційно-аналітичне агенство». – 2009. – Том 10, вип. 14. – С. 245 – 256.

36. Романюк Л.В. Становлення цінності творчості як механізму розвитку особистості / Л.В. Романюк // Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України – № 1. – 2010 р. – С. 360-366.

37. Романюк Л.В. Становлення цінностей в процесі їх інтергенераційної трансляції / Л.В. Романюк // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименка. – Т. XII, част. 1. – К., 2010. – С. 517-530.

38. Романюк Л.В. Становлення цінностей в процесі їх інтергенераційної трансляції / Л.В. Романюк // Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. Проблеми загальної та педагогічної психології / За ред. С.Д.Максименка. Т. XII, част. 1. – К., 2010. – С. 517-530.

39. Романюк Л.В. Фактори становлення цінностей особистості в процесі інтеракцій / Л.В. Романюк // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України : Проблеми сучасної психології / За ред. С.Д.Максименка, Л.А.Онуфрієвої. – Вип. 10. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – С. 676-689.

40. Романюк Л.В. Моніторинг становлення цінностей студентів у вивченні психології: технологія і досвід / Л.В. Романюк // Вища освіта України – Додаток 4 Том IV (19) – 2010 р. – Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору : Моніторинг якості освіти» К. : Гнозис – С. 181-192.

41. Романюк Л.В. З історії дослідження цінностей / Л.В. Романюк // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України : Проблеми сучасної психології / За ред. С.Д.Максименка, Л.А.Онуфрієвої. – Вип. 10. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – С. 333-344.

42. Романюк Л.В. Емпіричні ефекти у становленні цінностей : з аналізу західних досліджень / Л.В. Романюк // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки – Київ : Логос, 2012. – Випуск 16. – С. 135-148

43. Романюк Л.В. Становлення цінностей в розвитку особистості студента : соціалізація у вищій освіті / Л.В. Романюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка Психологія. Педагогіка. Соціальна робота. – Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – №3, С. 34-37.

44. Романюк Л.В. Структурно-функціональні моделі становлення цінностей особистості у просторі соціалізації / Л.В. Романюк // Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. Проблеми загальної та педагогічної психології / За ред. С.Д.Максименка. – Т. 14, част. 3. – К., 2012 – С. 306-315.

45. Романюк Л.В. Університетський простір становлення цінностей особистості / Л.В. Романюк // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: 36. наукових праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – № 37 (61). – С. 32-36.

46. Романюк Л.В. Психологічний вимір становлення цінностей особистості в університетському просторі : методологічний аспект / Л.В. Романюк // Збірник наукових

праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України : Проблеми сучасної психології / За ред. С.Д.Максименка, Л.А.Онуфрієвої. – Вип. 18. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2012. – С. 684-696.

47. Романюк Л.В. Креативність як професійна компетентність особистості в контексті становлення її цінностей / Л.В. Романюк // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія і практика : Збірник наукових праць. Спецвипуск 9 // І.С.Волощук (головний редактор) та інші. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2012. – С. 5-13.

48. Романюк Л.В. Особистісні цінності й благополуччя: становлення в університетському просторі соціалізації / Л.В. Романюк // Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України Актульні проблеми психології / За ред. С.Д.Максименка.– Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – Т. XI. – Соціальна психологія. – Вип. 6. – Книга II. – С. 259-273.

49. Романюк Л.В. Становлення цінностей особистості: концептуальна модель та її методологічний потенціал / Л.В.Романюк // Психологія особистості. – № 1 (4). – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – 2013. – С. 138-148.

Наукові статті в зарубіжних журналах:

50. Romanyuk Lyudmyla. Students' values becoming in learning psychology : technology and experience / L. Romanyuk // International Journal of Arts & Sciences, CD-ROM. – 2011. – Vol. 4(11). – P. 327-336.

51. Romanyuk L. Meaning-in-life orientations and values in youth: cross-cultural comparison / L.Romanyuk, N.Gorlova, R.van de Schoot, L.Vanbrabant // European Journal of Developmental Psychology. – 2012. – 9 (6). – P. 744-750.

52. Romanyuk L. Openness to change in Ukrainian and Romanian students / L.Romanyuk, R. Dimitrova // Bulletin of the Transilvania university of Brasov. – 2013. – Vol. 6 (55). – № 2. – P. 173-178.

53. Романюк Л.В. Становление ценностей личности: структурно-функциональная модель / Л.В. Романюк // Социосфера. – № 4. – 2013. – С. 109-114.

54. Romanvuk L. Interplay between subjective well-being and personality values' becoming / L.Romanyuk, R.Dimitrova, O.Spasovski // Caucasus Journal of Social Sciences. – 2014. – Volume 7. – Issue 1. – P. 177-179.

Наукові статті в інших виданнях:

55. Романюк Л.В. Кластерний аналіз розвитку системи ціннісних орієнтацій студентів у процесі психологічного тренінгу / Л.В. Романюк // Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України – № 3-4. – 2005 р. – С. 168-171.

56. Романюк Л.В. Розвиток ціннісних орієнтацій студентів у навчальному процесі / Л.В. Романюк // Дидактика професійної школи : Зб. наук праць: Випуск 3 / Ред. кол. : С.У.Гончаренко (голова), В.О. Радкевич, І.Є. Каньковський (заст. голови) та ін. – Хмельницький : ХНУ, 2005. – С. 48-52.

57. Романюк Л.В. Розвиток ціннісних орієнтацій студентів у контексті вимог Болонського процесу / Л.В. Романюк // Збірка наукових праць. – Том 2. – Дніпропетровськ : НАЦ «Ера», 2005. – С. 65-67.

58. Романюк Л. Жизненный путь личности сквозь призму субъективного отношения к ценностям / Л.В. Романюк, В.Г. Романюк // Каузометрия в исследованиях психологического времени и жизненного пути личности : прошлое, настоящее, будущее / Под. ред. Р.А.Ахмерова, Е.И.Головахи, Е.Г.Злобиной, А.А.Кроника, Д.А.Леонтьева. – К. : Изд-во Института социологии НАН Украины, 2008. – С. 72-73.

59. Романюк Л.В. Проблема методу в дослідженнях цінностей : засоби, технології та перспективи / Л.В. Романюк // Проблеми емпіричних досліджень у психології. – Випуск 3. – К.: Гнозис, 2009 р. – С. 69-75.

Матеріали наукових конференцій:

60. Романюк Л.В. Кластерний аналіз розвитку системи ціннісних орієнтацій студентської молоді в процесі розвиваючого експерименту / Л.В. Романюк // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції “Динаміка наукових досліджень ‘2004”. Том 1. Психологія. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2004. – С. 43-46.

61. Романюк Л.В. Розвиток ціннісних орієнтацій особистості студента в процесі психолого-педагогічної підготовки / Л.В. Романюк // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Перспективи розвитку соціогуманітарних наук у класичних університетах” (соціологія, психологія, педагогіка): Збірник наукових праць – К.: Вид.-полігр. центр “Київський університет”, 2004. – С. 162-167.

62. Романюк Л.В. Розвиток ціннісних орієнтацій студентської молоді в контексті становлення нової моделі соціокультурної системи / Л.В. Романюк // XXI століття: Альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія. Ч.2 / Ред.: Г.П.Балабанова. – К.: Фенікс, 2005. – С. 329-331.

63. Романюк Л.В. Прогнозування ціннісних орієнтацій особистості студента за критерієм її типу та спрямованості / Л.В. Романюк // Materials of final International scientifically-practical conference “The science : theory and practice”. Vol. 17. Pedagogical science – Prague, Dnepropetrovsk, Belgorod, 2005 – P. 3-6.

64. Романюк Л.В. Гуманістична альтернатива розвитку ціннісних орієнтацій особистості майбутнього фахівця / Л.В. Романюк // Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи: Тези доповідей III міжнародної науково-практичної конференції. – Хмельницький : ХНУ, 2005. – С. 15-16.

65. Романюк Л.В. Активізація механізмів розвитку ціннісних орієнтацій студентів у процесі психолого-педагогічної підготовки / Л.В. Романюк // Матеріали доповідей IV міжнародної науково-методичної конференції «Викладання психолого-педагогічних дисциплін у технічному університеті : методологія, досвід, перспективи». – К.: Політехніка», 2005. – С. 31.

66. Романюк Л.В. Ціннісні регулятори поведінки молоді в контексті інноваційних підходів у соціальній роботі / Л.В. Романюк // Соціальна робота і сучасність: теорія та практика: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (18-19 травня 2006 р., м. Київ) / Уклад.: Б.В.Новіков, Л.М.Димитрова, І.І.Федорова. – К.: ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2006. – С. 55-56.

67. Романюк Л.В. Психолого-педагогічні механізми формування ієрархії цінностей молоді / Л.В. Романюк // XXI століття: Альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія. Книга V. Соціально-психологічні аспекти альтернативних моделей розвитку суспільства. – К.: Фенікс, 2006. – С139-143.

68. Романюк Л.В. Ціннісна сфера особистості – основа інтеграції національної ідеології і загальнолюдських цінностей / Л.В.Романюк, В.Г.Романюк // Україна в системі сучасних цивілізацій: трансформації держави й цивільного суспільства: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Одеса: «ВМВ», 2006. – С. 55-58.

69. Романюк Л.В. Особистісний смисл і ціннісні орієнтації як мотиваційна компонента у сучасній філософії освіти / Л.В. Романюк // Матеріали I-ї Всеукраїнської науково-методичної конференції «Гуманітарна освіта та виховання у вищому технічному навчальному закладі» / За заг. ред. Секрет І. В. – Дніпродзержинськ: ДДТУ, 2006. – С. 81-83.

70. Романюк Л. Антропологічна методологія у контексті інтеграції психологічного знання / Л.В. Романюк // Матеріали четвертих міжнародних науково-педагогічних читань «Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому закладі освіти» – Ірпінь: Національна академія ДПСУ України – С. 55-58.

71. Романюк Л. Формування адекватної самооцінки суб'єкта управління в освіті як механізм розвитку його ціннісних орієнтацій та регуляції діяльності / Л.В. Романюк // Тези доповідей III міжнародної науково-практичної конференції «Управління в освіті». – Львів: Видавництво ДЦ МОНУ, 2007. – С.72

72. Романюк Л.В. Тренінг розвитку ціннісних орієнтацій особистості в контексті інтерактивних технологій навчання / Л.В. Романюк // Тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Нові технології навчання; психологічні проблеми» / За. ред. С.Д. Максименка, М.Л. Смульсон. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2007. – С.104-106

73. Романюк Л.В. Сутність і психологічна структура особистості в контексті функцій і місця в ній цінностей і смислів / Л.В. Романюк // Тези доповідей I міжнародної науково-практичної конференції «Психологія без кордону». – Харків: Видавничий центр ХНУ, 2007. – С. 47-49.

74. Романюк Людмила. Становлення смисложиттєвих цінностей особистості студента у контексті раціональних психотехнік її розвитку / Л.В. Романюк // Тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Методологія та технології практичної психології в системі вищої школи». – Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова МОН України, Поліграф-Центр, 2007. – С.153-156

75. Романюк Л.В. Аксиологічний вимір особистості: культурно-психологічний аспект / Л.В. Романюк // XXI століття: Альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія. // Книга II. Соціально-психологічні аспекти альтернативних моделей розвитку суспільства. – К.: Фенікс, 2007. – С. 47-51.

76. Романюк Л.В. Динаміка смисложизненних цінностей і орієнтацій личности студента в контексті раціональних психотехнік її розвитку / Л.В. Романюк, В.Г. Романюк // Сборник матеріалів Міжнародного симпозіума «Человек и христианское мировоззрение». – Симферополь, 2007 – С. 147-152.

77. Романюк Л. Функції і місце цінностей і ціннісних орієнтацій в структурі особистості / Л.В. Романюк, В.Г. Романюк // Матеріали I Всеукраїнської Міжконфесійної Християнської науково-практичної конференції «Формування основ християнської моралі в процесі духовного відродження нації». – Кам'янець-Подільський: Буйницький О.А., 2008. – С. 229-238.

78. Романюк Л.В. Екзистенційна цінність свободи / Л.В. Романюк, В.Г. Романюк // Україна в системі сучасних цивілізацій: трансформації держави й цивільного суспільства: Матеріали II-ї Міжнародної науково-практичної конференції. – Одеса: «ВМВ», 2008. – С. 278-280.

79. Романюк Л.В. Психологічні особливості становлення смислового компоненту в структурі цінностей особистості / Л.В. Романюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського Національного університету імені Івана Огієнка: Збірник за підсумками наукової звітної конференції викладачів, докторантів і аспірантів, присвяченої 90-річчю Кам'янець-Подільському Національному університету. – Випуск 7. У 5-ти томах. – Кам'янець-Подільський: КПДУ, 2008. – Т. 4. – С. 26-27.

80. Романюк Л.В. Цінність свободи в подоланні залежності / Л.В. Романюк, В.Г. Романюк // Матеріали II Всеукраїнської Міжконфесійної Християнської науково-практичної конференції «Формування основ християнської моралі в процесі духовного відродження нації». – Кам'янець-Подільський: Буйницький О.А., 2009. – С. 166-169.

81. Романюк Л.В. Становлення цінностей у контексті розвитку особистості в сучасному освітньому просторі / Л.В. Романюк // Тези доповідей Міждисциплінарної науково-практичної конференції «Технології інтелектуальної діяльності» (лютий 2009 р.) – Режим доступу до журналу: <http://www.psy-science.com.ua/department/oklad.php?mova=ua& scho=ua/knopki/mensaje/index.php>

82. Романюк Л.В. Психологічні умови становлення цінностей особистості в системі вищої освіти / Л.В. Романюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського Національного університету імені Івана Огієнка: Збірник за підсумками наукової звітної конференції

викладачів, докторантів і аспірантів. – Випуск 8. – Кам'янець-Подільський : КПДУ, 2009. – Т. 5. – С. 27-29.

83. Романюк Л.В. Становлення цінностей і компетентності суб'єкта управління в освіті / Л.В. Романюк, В.Г. Романюк // Тези доповідей IV міжнародної науково-практичної конференції «Управління в освіті». – Львів: Видавництво ДЦ МОНУ, 2009. – С. 203-204.

84. Романюк В. Психологічне обґрунтування містики у «Філософії містики» Карла дю Преля / В. Романюк, Л. Романюк // На шляху до синтезу філософії, релігії і науки. Тези II Всеукраїнської науково-практичної конференції, 10-11 квітня 2009 року / За ред. І.В. Карівця. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. – С. 120-123.

85. Романюк Л.В. Культура й цінності особистості / Л.В.Романюк, В.Г.Романюк // Особистість у просторі культури: Матеріали Всеукраїнського науково-практичного симпозиуму 24 вересня 2009 р. / За ред. Г.О.Балла, О.Б.Бовть. – Севастополь. – 2009. – С. 96-98.

86. Романюк Л.В. Активізація становлення цінностей особистості інтерактивними методами вивчення психології у ВНЗ / Л.В. Романюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів, аспірантів. – Вип. 9. У 5-ти томах. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2010. – Т. 4. – С. 52-53

87. Романюк Л.В. Становлення цінностей конформності та соціальної мужності / Л.В. Романюк // Становлення цінностей у психологічному вимірі соціального буття особистості. Соціальна мужність як цінність, 3-4 червня 2010р., Львів-Кам'янець-Подільський: Матеріали міжнародної конф. / За ред. С.Д.Максименка, Л.В.Романюк, Л.А.Онуфрієвої – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. – С. 134-139.

88. Романюк Л.В. Діагностика ціннісних орієнтацій студентів / Л.В. Романюк // Становлення цінностей у психологічному вимірі соціального буття особистості. Соціальна мужність як цінність, 3-4 червня 2010р., Львів-Кам'янець-Подільський: Матеріали міжнародної конф. / За ред. С.Д.Максименка, Л.В.Романюк, Л.А.Онуфрієвої – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. – С. 98-99.

89. Романюк Л.В. Розвиток як акмеологічний механізм становлення цінностей особистості / Л.В. Романюк, В.Г. Романюк // Акмеологія – наука ХХІ століття: матеріали III Міжнар. Наук.- практ. конфер. / заг. Ред. В.О.Огнев'юка. – К.: Київськ. Ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – С. 60-64.

90. Романюк Л.В. До питання про зміну цінностей у вищій освіті / Л.В. Романюк, В.Г. Романюк, В.Г. Романюк // Гуманітарна освіта та виховання у вищому технічному навчальному закладі: Матеріали III Всеукраїнської науково-методичної конференції (за заг. Ред. Секрет І. В.) 21-22 квітня 2011р., м. Дніпродзержинськ, 2011. – С. 155-159.

91. Романюк Л.В. Соціально-психологічний аналіз гендерних засад цінності задоволення шлюбом / Л.В.Романюк, В.Г.Романюк // Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції 27-29 квітня 2011р., м. Тернопіль «Гендерна освіта – ресурс розвитку паритетної демократії». – К., 2011. – С. 739-742.

92. Романюк Л.В. Становлення особистісних цінностей студента в сучасному світі / Л.В. Романюк, В.Г. Романюк // Матеріали Міжнародного науково-практичного симпозиуму 17 вересня 2011 р.: Особистість у просторі культури / За ред. Г.О.Балла, О.Б.Бовть. – Севастополь. – 2011. – С. 147-148.

93. Романюк Л.В. Становлення цінностей суб'єктів освіти у викладанні і вивченні психології / Л.В. Романюк, В.Г. Романюк // Викладання психолого-педагогічних дисциплін у технічному університеті: соціально-відповідальний вимір: матеріали VII Міжнар. Наук-метод. конф. (13-14 жовтня 2011, м. Київ, Україна); редкол.: Г.О. Балл [та ін.]. – К.: ДІЯ, 2011. – С. 77-79.

94. Романюк Л.В. Психологічний вплив на цінності як предмет наукового аналізу в психології управління / Л.В. Романюк // «Проблеми емпіричних досліджень у психології» V міжнародна науково-практична конференція, тези. – Київ, 2012. – 116-120.

95. Романюк Л.В. Психологія становлення цінностей особистості в університетському просторі / Л.В. Романюк // Роль та місце психолого-педагогічної підготовки в професійному розвитку та становленні особистості сучасного фахівця в умовах євроінтеграції: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Хмельницький 19-20 квітня 2012 року) – Хмельницький: ХНУ, 2012. – С. 63-64.

96. Романюк Л.В. Становление ценностей личности в современном мире / Л.В. Романюк // Человек в экономических и социальных отношениях: Материалы Всероссийской научной конференции / Отв. ред. А.Б.Купрейченко, Л.Н.Широкова. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2012. – С. 192-194.

97. Романюк Л.В. Вимір становлення цінностей особистості: з досвіду методичного забезпечення психології розвитку / Л.В. Романюк // Проблеми емпіричних досліджень у психології, 6-7 грудня 2012р., Київ : матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції / за ред. І.В.Данилюка, І.В.Ващенко – К.: ОВС, 2012. – С.95-101.

98. Романюк Л.В. Синергетика становлення цінностей особистості студента / Л.В.Романюк // Творчість як спосіб пізнання дійсності: синергетична парадигма: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, 20 березня 2013 року, м. Київ. – К.: Інститут обдарованої дитини, 2013. – С. 91-96.

99. Романюк Л.В. Становлення особистісних цінностей в університетському просторі / Л.В.Романюк // Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження (PPMSRPR), 18-19 квітня 2013 р.: матеріали 15 міжнародної конференції молодих науковців // за ред. І.В.Данилюка, І.В.Ващенко – К.: ОВС, 2013. – С. 83-88.

100. Романюк В.Г. Університетська лекція: з досвіду технології підготовки і проведення / В.Г.Романюк, Л.В.Романюк // Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції «Проблеми підготовки фахівців-аграріїв у навчальних закладах вищої та професійної освіти». Збірник наукових праць. Під заг. ред. І.М.Бендери, С.Б.Слободяна. – Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2011. – С. 383-385.

101. Романюк В.Г. До питання про зміну цінностей у вищій освіті / В.Г. Романюк, Л.В. Романюк // Гуманітарна освіта та виховання у вищому технічному навчальному закладі : Матеріали III Всеукраїнської науково-методичної конференції (за заг. ред. Секрет І. В.) 21-22 квітня 2011р., м. Дніпродзержинськ, 2011. – С. 155-159

102. Романюк В.Г. Основа становлення компетентності педагога / В.Г. Романюк, Л.В. Романюк // Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції «Проблеми підготовки фахівців-аграріїв у навчальних закладах вищої та професійної освіти». Збірник наукових праць. Під заг. ред. І.М.Бендери, С.Б.Слободяна. – Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2012. – С. 625-628.

103. Романюк В.Г. Поняття суб'єкта творчої діяльності в університеті / В.Г.Романюк, Л.В.Романюк // Творчість як спосіб пізнання дійсності: синергетична парадигма: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, 20 березня 2013 року, м. Київ. – К.: Інститут обдарованої дитини, 2013. – С. 230-233.

104. Романюк Л. Психологія становлення цінностей відкритості до змін: кроскультурне порівняння / Л.Романюк, К.Бузеа, Р.Дімітрова // Проблеми емпіричних досліджень у психології. 5-6 грудня 2013р., К.: матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції / за ред. І.В.Данилюка, І.В.Ващенко. - К.: ОВС, 2013. - вид. 2. - С.319-324.

105. Romanyuk L. Value orientations of students in higher educational establishments: essence, structure and psychological mechanisms of development / L. Romanyuk // 10th European Congress of Psychology July 3-6, 2007 Prague, Czech Republic [Електронний ресурс]: www.esp2009.no – 1 електр. опт. диск (CD-ROM); 12 см. – Систем. Вимоги: Pentium; 32 Mb RAM; Windows 95, 98, 2000, XP; MS Word 97-2000. – Назва з контейнера.

106. Romanyuk Lyudmila. Activation of Person's Values Becoming – Protection Against Violence / L. Romanyuk // The Mikulov Reader. Essays and Articles for the 18th IWM

(International Working Meeting) June 3rd to 7th in Mikulov, Czech Republic. The Younger Generation + a Violent World. 2009 – P. 52-53.

107. Romanyuk L. Person's values : psychology of becoming / L. Romanyuk // Abstracts. Poster sessions. Developmental psychology // Abstracts and list of authors. A Rapidly Changing World – Challenger for Psychology. Oslo, Norway 7-10 July 2009 [Электронный ресурс]: www.esp2009.no – 1 электр. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium; 32 Mb RAM; Windows 95, 98, 2000, XP; MS Word 97-2000. – Назва з контейнера. – P. 222

108. Romanyuk L. Becoming Person's Values – Protection Against Violence / L. Romanyuk // Book of proceedings. 9th Conference of the European Academy of Occupational Health Psychology. – Rome, Italy, 2010. – P. 426-427

109. Romanyuk L. Values of conformity and social courage : becoming / L. Romanyuk // Values' becoming in psychological dimension of social personality existence. Social courage as value. Materials of the International scientific-practical conference. June, 3-4 2010. – Lviv-Kamyanets-Podilskiy, 2010. – P. 10-14.

110. Romanyuk L. Activation of a person's values in relation to the teaching and learning of psychology / L. Romanyuk // PLAT2010 in collaboration with EuroPLAT. Conference Handbook. – York: The Higher Education Academy Psychology Network, University of York. – p. 89.

111. Romanyuk L. To values' becoming problem in psychological university education's: challenge by diversity / L. Romanyuk // Reader. Articles for the 20th International Working Meeting, 1-5 June, 2011, Brno, Czech Republic. Diversity as a challenge : How to Cope with Diversity? – P. 32-34.

112. Romanyuk L. Becoming of Students' Values in Learning Psychology: Technology and Experience / L. Romanyuk // XII th European Congress of Psychology, July 4-8, 2011 / Social Psychology // Abstracts and list of authors. Istanbul. July 04-08 2011. – P. 1430.

113. Romanyuk L. Factors of Person's Values' Becoming in Interactions Process. XII th European Congress of Psychology, July 4-8, 2011. Social Psychology / L. Romanyuk // Abstracts and list of authors. Istanbul. July 04-08 2011. – P. 1431.

114. Romanyuk L. The psychological factors of persons' values becoming / L. Romanyuk, P. Surkov // 15th European Conference on Developmental Psychology, 23-27 August 2011 – Bergen – Norway / Values And Moral Development // Abstracts and list of authors. Bergen. August 23-27 2011.

115. Romanyuk L. Factors of person's values' – psychology of becoming in community / L. Romanyuk, P. Surkov // The 8th European Congress of Community Psychology (Arranged under the auspices of the European Community Psychology Association (ECPA), York, England, September 15-16, 2011). Abstracts book. – York: University of York. – P. 34.

116. Romanyuk L. Values as criteria of quality in psychology education / L. Romanyuk // Europlat 2012 European Psychology Learning & Teaching 28th-30th June, Vilnius University, Lithuania. – York: Europlat Academic Network, University of York. – P. 74.

117. Psychology of becoming our values – as the factor development of community / L. Romanyuk // Development Of Communities Reality – Transition – Future. The Szczecin Reader. Essays and Articles for the 21th IWM (International Working Meeting) June 6rd to 10th 2012 in Szczecin, Poland. – P. 87-88.

118. Romanyuk Lyudmila. Person's values: psychology of becoming / L. Romanyuk [Электронный ресурс] – Режим доступа до сайту:

<http://www.ecp2009.no/abstractview.cfm?pMode=AbstractView&pAbstractId=12403>

119. Romanyuk Lyudmyla. Personalities' Values' Becoming in University Space of Socialization: Methodological Aspect / L. Romanyuk // Abstracts of The 13-th European Congress of Psychology. Stockholm, Sweden, 9-12 July, 2013. Session WE P237 - Values and beliefs [Электронный ресурс] – Режим доступа до сайту:

https://abstracts.congrex.com/scripts/jmevent/abstract_p2.asp?Client_Id=%27CXST%27&Project_Id=%2713078006%27&Person_Id=2705706&Form_Id=3

120. Romanyuk Lyudmyla. Values' becoming by synergy in university's space of socialization : Cross-cultural study of the potential for personality development / L.Romanyuk // XVth EADP European Conference on Developmental Psychology, Lausanne, Switzerland, September 3 to 7, 2013: University of Lausanne. – Lausanne, 2013. – P. 298-299 [Электронный ресурс] – Режим доступу до сайту: <http://www3.unil.ch/wpmu/ecdp2013/>

121. Romanyuk Lyudmyla. Personality Values Becoming : Measurement Invariance of the PVQ in the Cross-Cultural Comparison / L. Romanyuk // 12th European Conference on Psychological Assessment, July 17-20, 2013, San Sebastian, Spain : Book of Abstracts. – P. 303.

122. Romanyuk Lyudmyla. Values' becoming in interpersonal dynamics of late adolescence: cross-cultural comparison / L. Romanyuk // Social Development and Interpersonal Dynamics in Childhood and Adolescence. ISSBD Workshop, Budapest, September, 12-14, 2013. – P. 65.

123. Romanyuk Lyudmyla. Interplay between the attachment and personality values' becoming / L. Romanyuk // [Электронный ресурс] – Режим доступу до сайту: <http://iac2013.uniprv.it/>

АНОТАЦІЯ

Романюк Л.В. Психологія становлення цінностей особистості. Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07. – педагогічна та вікова психологія. – Київський Національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2014.

У дисертації вивчається психологія становлення цінностей особистості в ранньому дорослому віці. В руслі феноменологічно-синергетичної парадигми утверджується положення про те, що вихідною засадою становлення цінностей особистості дорослого виступає аксіологічний фактор відкритості до змін (цінності самостійності й стимуляції).

Згідно з теоретичними положеннями феноменологічно-синергетичного підходу вибудовується авторська концепція становлення цінностей особистості в межах соціокультурного простору в кроскультурному дослідженні. Вивчення становлення особистісних цінностей у ранньому дорослому віці здійснювалось у процесі реалізації таких основних концептуальних положень як: стійка динамічна нерівновага у процесі становлення цінностей дорослої особистості; взаємодія тенденцій до збереження і змін як умов розвитку ціннісної системи особистості; диференціація-інтеграція ціннісної системи людини в період дорослості; відкритість до змін у ціннісній системі особистості; конституювання й інтерпретація сенсу цінностей дорослою особистістю.

Створена структурно-функціональна модель становлення цінностей особистості дала можливість обґрунтувати соціально-психологічні фактори (вік, родина, професія, культура), механізми (соціальна ідентифікація, асиміляція-акомодация, особистісна рефлексія), функції (оцінна, селективна, мотиваційно-смілова, системотвірна, ідеологічна) та закономірності (відкритість до змін, суб'єктивне благополуччя) становлення цінностей у розвитку особистості завдяки соціокультурному (університетському, професійному, родинному) простору. Виявлено процес актуалізації цінностей у психологічному просторі, визначено критерії, показники, рівні структурно-функціональних особливостей цього процесу. Розроблено та впроваджено у практику навчально-виховного процесу вищого навчального закладу експериментальну програму аксіопсихологічних умов розвитку особистості.

Ключові слова: цінності, становлення цінностей особистості, феноменологічно-синергетичний підхід, структурно-функціональна модель, цінності відкритості до змін, суб'єктивне благополуччя, психологічний простір, соціокультурний простір, університетський простір, родинний простір, професійний простір, кроскультурний контекст.

АННОТАЦИЯ

Романюк Л.В. Психология становления ценностей личности. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора психологических наук по специальности 19.00.07. – педагогическая и возрастная психология. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка, Киев, 2014.

В диссертации исследуется психология становления ценностей личности в раннем взрослом возрасте. В русле обоснованной феноменологически-синергетической парадигмы выносятся положения о том, что исходным принципом становления ценностей в развитии личности взрослого является его аксио-фактор открытости к изменениям (ценности самостоятельности и стимуляции). Дается авторское определение понятия «ценности» как сложного феномена, который отображает социокультурные трансгрессии между обществом, социокультурными группами в нем и личностью. Человек, мотивированный самостоятельно выбранными ценностями, саморазвивается в направлении их становления для благополучия, формирования жизненных позиций и характера за определенной моделью добра или зла. Разработанное понятие «становление ценностей личности» означает непрерывный переход, превращение тех ценностей, которые приобретают в сознании взрослой личности осмысленное состояние и продолжают интегрироваться в ее ценностную систему на уровне самосознания. Одновременно ценности реконструируются, приобретая значимость для человека, иерархизируются, охватывая новые смыслы и структурируют по-новому жизненные пространства личности.

Согласно теоретическим положениям феноменологического и синергетического подходов разработана авторская концепция становления ценностей личности. Изучение психологии становления ценностей личности в раннем взрослом возрасте осуществлялось в процессе реализации следующих основных концептуальных положений: стойкое динамическое неравновесие в процессе становления ценностей; взаимодействие тенденций к сохранению и изменениям как условия развития ценностной системы личности; дифференциация-интеграция ценностной системы личности в период взрослости; открытость к изменениям в ценностной системе личности; конституирование и интерпретация смысла ценностей взрослой личностью.

В выдвинутых положениях обосновываются вопросы личностных ценностей, их содержания, функций и места в структуре личности, анализируются эмпирические корреляты их становления в раннем взрослом возрасте; выявляется сущность социально-психологических факторов, механизмов и закономерностей становления ценностей личности, основные подходы их психодиагностики в раннем взрослом возрасте.

Разработанная структурно-функциональная модель становления ценностей личности представляет в своей структуре социокультурное (семейное, университетское, профессиональное) и психологическое пространства, позволяет обобщенно исследовать социально-психологические факторы и механизмы становления ценностей личности раннего взрослого возраста в процессе развития внутреннего мира взрослого, выявить критерии, показатели, уровни, функции структурно-функциональных компонентов.

Определены социально-психологические факторы (культура, возраст, профессия), механизмы (личностная рефлексия, идентификация, ассимиляция-аккомодация) становления ценностей, их критерии (осознанное самовосприятие, осмысленность жизни, жизнь как ценность, доверчивая смелость, эмоциональная мудрость, креативность, рефлексивность, самоорганизация), а также их уровни (личностный и феноменологический).

Обобщение полученных теоретических и эмпирических знаний о структуре, механизмах, уровнях ценностей личности у респондентов раннего взрослого возраста позволили сформулировать закономерности их становления: становление ценностей

личности в процессе ее развития в раннем взрослом возрасте зависит от ценностного фактора открытости к изменениям (самостоятельность и стимуляция); существует позитивная взаимосвязь между субъективным благополучием и ценностями достижений, открытости к изменениям и самотрансценденции личности, а становление ценностей конформности, безопасности, власти негативно влияет на субъективное благополучие личности. Данные закономерности подтверждены эмпирически в кросс-культурном исследовании, включающем македонскую, польскую, румынскую и украинскую выборки.

Разработано и введено в практику учебно-воспитательного процесса высшего учебного заведения экспериментальную программу психологической поддержки с целью гармонизации становления ценностей личности для расширения возможностей конструирования жизнеспособного социокультурного пространства реализации значимых ценностей и достижение благополучия.

Ключевые слова: ценности, становление ценностей личности, феноменологично-синергетический подход, структурно-функциональная модель, ценности открытости к изменениям, субъективное благополучие, психологическое пространство, социокультурное пространство, университетское пространство, семейное пространство, профессиональное пространство, кросс-культурный контекст.

SUMMARY

Romanyuk L.V. Psychology of personality values' becoming. Manuscript.

The thesis for obtaining of the Doctor's degree in psychological science, specialty 19.00.07.

- Educational and Developmental Psychology. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2014.

The thesis studied psychology of personality values' becoming in early adulthood. In keeping with the phenomenological synergetic paradigm-affirmed the position that the original principle of individual early adulthood favor the values' becoming.

According to theoretical propositions-phenomenological synergetic approach builds author's concept of values' becoming in personality development through socio-cultural space in cross-cultural context. The study of personality values' becoming in early adulthood was carried out during the implementation of the provisions of the basic concept about personality development and becoming of values in social and cultural space as stable dynamic imbalance in the making of an adult individual values; interaction tendencies to save and change as conditions of the personality value system; differentiation-integration of the personal value system during adulthood; openness to changes in the personal system of values; constitution of meaning and interpretation of the values by an adult personality.

Established structural and functional model of personality values' gives opportunity to justify social and psychological factors, mechanisms of values' becoming in personality development through social and cultural (university, professional, family) space, determine the development of the inner world, also to identify criteria, indicators, levels of structural and functional characteristics of this process.

Developed and implemented into practice the educational process of higher educational institution pilot program of psychological support in order to harmonize the personality values to empower the construction of a viable socio-cultural space realization of significant values and achieving well-being.

Keywords: values, personality values' becoming, phenomenological and synergetic approach, structural-functional model, the values of openness to change, subjective well-being, psychological space, socio-cultural space, university space, professional space, family space, cross-cultural context.

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

100300236

Підписано до друку 19.11.2014 р. Зам № 1042
Формат 60х90 1/16. Папір офсетний. Друк – різнографія.
Наклад 120 прим. Ум. друк. арк. 1,8
Друк «ЦП «КОМПРИНТ», Свідоцтво ДК №4131, від 04.08.2011р.
м. Київ, вул. Предславинська, 28
528-05-42, 067-209-54-30